

ZVEZEK · 7
LETO VII

JULIJ
MCMX

N · A · Š · I · Z · A · P · I · S · K · I

SOCIALNA REVIJA · UREDNIK DR. ANTON
DERMOTA · · ODGOVORNI UREDNIK IN
IZDAJATELJ ANTON KRISTAN · LJUBLJANA

VSEBINA:

DR. DERMOTA · UČITELJSKA GONJA · · · ABDITUS · KULTURNI
BOJ IN DRUGO · · J. PAHOR · SOCIOLOGIJA VOJAŠTVA · · PREGLED
POLITIČNI · · SOCIALISTIČNI · · POLEMIKA · · LITERARNI · · ŠOLSTVO.

MCMX

LASTNIK KONZORCIJ „NAŠIH ZAPISKOV“ · UREDNIŠTVO V
GORICI · VIA PAOLO DIACONO 14 · UPRAVA V LJUBLJANI
SELENBURGOVA ULICA 6_{II} · · · TISK TISKARNE · IV. PR.
LAMPRET V KRANJU · POSAMEZNE ŠTEVILKE : 40 VIN.

Naši Zapiski

izhajajo vsakega
1. v mesecu ::

Paročnina znaša za Avstro-Ogrsko za celo leto
4 K 80 v s poštnino vred, za pol in četrt leta so-
razmerno manj; za Nemčijo 5 K 60 v, za ostale
države 6 K 20 v. :: Posamezne številke 40 v.

Rokopisi naj se pošiljajo na adresu **Dr. ANTON DERMOTA**
v Gorici, v^{ia} Paolo Diacono 14. :: Paročnina pa na naslov:
:: **NAŠI ZAPISKI**, Ljubljana, Šelenburgova ulica 6/II. ::

„Naši Zapiski“

VI. letnik 1909 se dobe za K 4·80
pri upravi „Naših Zapiskov“ v
Ljubljani, Šelenburgova ul. 6.III.

Pod spovednim pečatom.

Spisal **fr. Kirchsteiger**,
preložil **Ethin Kristan**.
Cena I. dela 2 K 60 vln.,
II. dela 2 K. Ta lepa in
nadose zanimivo pisana
knjiga je prav pripravna
za darilo ob primernih
priložnostih. Dobiva se v
vseh knjigarnah in v
Del. tisk. druž. v Ljubljani

Najnižje cene.

Največji izbor

Skrbno izdelovanje

Precbleke Popravila

L. MIKUS
tovarna dežnikov
Ljubljana, Mestni trg 15.

GRICAR & MEJAC

Ljubljana, Prešernova ulica 9

priporoča svojo bogato zalogo

izgotovljenih oblek

za gospode in dečke ter mične novosti v konfekciji za dame in
deklce. — Cenki zastoj in franko.

DR. DERMOTA:

Učiteljska gonja.

Na Slovenskem bi težko našli stvar, katero je klerikalizem tako ljuto sovražil, kakor jo je liberalizem srčno ljubil, namreč *farško gonjo*. Naperjena je bila proti duhovskemu stanu, njegovemu ugledu in vplivu med ljudsko maso. Liberalizem je mislil, da z njo izpodkoplje temelje cerkvene nadoblasti ali vsaj onemogoči zlorabljanje te nadoblasti v politične namene. Skratka, liberalizem je smatral farško gonjo za boj proti klerikalizmu; seveda se je motil, toda svoje zmote ni opazil.

Klerikalizem je natanko spoznal nevarnost, ki mu je pretila, če bi bil boj proti klerikalizmu postal dosleden in če bi se bil poglobil. Če mu je škodovala že farška gonja, kako krepko bi se bil lahko klerikalizem zavračal z načelnim bojem. Farška gonja je spravila na dan marsikaj, kar je bilo klerikalizmu na Slovenskem jako neprijetno. Po večjem so bile sicer osebnosti, mnogokrat prav odurne in ostudne, toda množina slučajev, spravljenih na svitlo, je pričala opazovalcu, da tu že niso več grešne samo posamezne osebe, marveč da gnije celotni mehanizem ali, če hočete, klerikalni organizem. Ker se je protiklerikalni boj na Slovenskem zamenjal s farško gonjo, zato se ni povspel nad osebnosti, nad dnevne polemične notice v listih in zato tudi ni zapustil nikakih globjih sledov. Komaj toliko se pozna danes sledu za njim, kakor se pozna za pogovorom v gostilni pri pijači: kajti vsa farška gonja liberalizma je imela znak glodanja nasprotnih osebnosti; zato je bila tako ostudna, da se je zagnusila gonjačem samim.

Nastaja vprašanje, ali moremo pripisovati temu protiklerikalnemu delovanju kaj pomena za povzdigo slovenskega kulturnega življenja? In to vprašanje je skoraj treba zanikati; kajti omenjeni protiklerikalni boj ni vseboval prav nič pozitivnega, ali izpodbijal je temelje, na katerih je slonela in sloni še danes etika in morala slovenskega ljudstva. Ne da bi govorili tu o vrednosti etike in morale, naglašamo le, da bi bil mogel protiklerikalni

boj imeti kaj vspeha edino v tem slučaju, če bi bil klerikalno naziranje mogel nadomestiti s kakšnim drugim pozitivnim naziranjem. Ves pomen tega protiklerikalnega boja se oceni na kratko v trditvi, da je liberalizem na Slovenskem pokazal in odkrival le napake svojih nasprotnikov klerikalcev, ni se pa pobrigal tudi za to, da bi bil pokazal kaj boljšega, — da bi bil pokazal, da je liberalizem ali kako drugo svetovno naziranje boljše od klerikalnega. Zdi se nam, da je neoporečna trditev, da je vsak boj proti klerikalizmu nevspešen, ako protiklerikalci niso boljši nego klerikalci. Načelo, s katerim se je duhovstvo pri nas in drugod opravičevalo: „Ne glej, kaj delam, marveč delaj, kar te učim v protiklerikalnem boju ne more veljati. Kdor bi se ga oprijel, doleti na neizogiben fiasco.

Pri nas na Slovenskem smo pa videli, da je protiklerikalno svobodomiselnost bilo odločno slabše, nego klerikalizem sam. Večkrat smo že povdarjali, da pri nas liberalizem že dolgo več ne predstavlja nič naprednega in modernega, ampak da povsod dviga na svoj ščit reakcijo. Povedali smo, da se tako godi v njegovem političnem delu; da je v prosvetnem delu oviral, kjer je le mogel, vsako stremljenje, ki ni nosilo pečata njegovega strankarstva na čelu; da je v socialnem oziru skrajno omejen; da je v gospodarskem oziru zastopal vse tendence, ki so bile nasprotne modernemu gospodarskemu razvoju... Liberalizem je bil pri nas na Slovenskem velika ovira vsakega pravega napredka in sicer osobito radi tega, ker je motil in slepil s svojim imenom in ker je občinstvo mislilo; da vsebina liberalizma res odgovarja delovanju liberalcev.

Po drugi strani pa smo videli, da so se klerikalci odeli s prav moderno obleko v vseh ozirih in na vseh poljih. Tega ni treba še posebej dokazovati, ker vidimo klerikalno delo razločno pred seboj po vsem Slovenskem.

Iz tega pa nujno sledi, da je naša trditev resnična: liberalni protiklerikalni boj *ni mogel* imeti nobenega vspeha na Slovenskem in ga ne bo imel. Na možnost, da bi se liberalizem spremenil, da bi se njegove misli poglobile in razširile, da bi postal v resnici napreden in svobodomiseln, pa ne moremo računati. Liberalizem ni mogel spoznati nikoli pravega pomena in bistva klerikalizma. Ni spoznal, da pomeni klerikalizem na široko in globoko zasnovan protikulturni zistem, ki spravlja vsak narod polagoma v akutno krizo na celi črti. Liberalizmu tudi ni nikdar

prišlo na misel, da se proti klerikalnemu enotnemu sistemu delovanja more kaj opraviti le z enakim in boljšim orožjem.

V taki svoji inferiornosti je pa slovenski liberalizem vendar nekaj spoznal. To je bilo dejstvo, da naši takozvani srednji stano­vi, meščanski sloji, niso zmožni, da izvedejo boj proti klerika­lizmu na Slovenskem. Iskal je torej opore v drugih krogih. Misli­l je, da jo najde pri učiteljstvu. Učiteljskemu stanu je pripisoval nalogo in sposobnost, da izvojuje protiklerikalni boj na Slo­venskem.

V tem spoznanju je pa samo del resnice. Polna resnica bi bila, ako bi bil učiteljski stan res tako globoko izobražen in du­ševno tako podkovan, da bi se mogel zoperstaviti delu klerika­lizma. Saj vidimo v naših majhnih razmerah, da imamo med klerikalnimi delavci naravnost izborne sile. S takimi silami bi se lahko ponašal klerikalizem tudi pri velikih narodih. Tudi tu bi se te moči lahko uveljavile in toliko lažje se torej uveljavljajo pri nas, pri majhnem narodu, kjer imamo tesnejše in primitiv­nejše razmere, katerih ni tako težko proučiti kakor komplicirane razmere velikega naroda. In brezpogojno je treba priznati, da so se vodilne moči klerikalizma na Slovenskem mnogo učile in tru­dile, predno so se čutile dovolj pripravljene, da so nastopile propagatorično delo za svoje ideje. Pomisliti moramo tudi, da se je takorekoč vse šolstvo, iz katerega vodilne moči našega kleri­kalizma prihajajo, tekom zadnjih 20 let reorganiziralo in moder­niziralo. To šolstvo ni več dom zaostalosti in okostenelosti, ampak vsaka nova misel, ki se rodi na širokem svetu, najde odmeva v njem; vsako novo misel presojajo tu takorekoč kri­tično, ali bi jo mogli vpreči za svoje namene tudi na Slovenskem ali ne. Naš klerikalizem mora vsled tega ostati vedno na višini dobe, dokler sam sebe ne zanemari.

Kdor se hoče tedaj na Slovenskem proti klerikalizmu boriti, mora vsaj tako dober biti, kakor so reprezentantje klerikalizma, če ne boljši; drugače ne doseže uspeha.

In zdaj pogledjmo naše učiteljstvo. Vsa čast njegovemu stremljenju po izobrazbi samega sebe, vsa čast njegovemu priza­devanju, da izobrazbi njemu izročeno ljudstvo! Toda to je pre­malo. Če hočemo govoriti resnico, moramo priznati, da v danih razmerah učiteljstvu ni lahko mogoče, da bi bilo boljše. Res, da imamo precej moderne šolske postave. Opravičeno so se svoj čas avstrijski liberalci s to svojo stvaritvijo bahali pred celo Evropo; toda ne črka, ampak duh je tisti, ki oživlja. Pri po-

stavah je važnejši od besedila duh, v katerem se postave izvršujejo. Administrativa, uprava je takorekoč večjega pomena, kakor pa postava sama. In tako vidimo v naših avstrijskih razmerah, da se moderne šolske postave tekom let čim dalje bolj reakcionarno razlagajo; da, celo tako daleč je prišlo, da te šolske postave, katerih katoliška cerkev nikdar ni hotela priznavati, niso tej cerkvi nobeno pohujšanje več.

Brezdvomno so imeli stvaritelji šolskih postav v Avstriji najboljši namen: omogočiti učiteljstvu polno izobrazbo duha in srca. Neutajljivo je pa tudi, da se ti nameni niso uresničili. Učiteljstvo je vsled tega v svojem duševnem razvoju zaostalo, tako da celo strokovno do nedavnih let ni bilo na višini dobe, kaj šele glede svetovnega obzorja!

Učiteljstvo je zatorej začelo v Avstriji in tudi na Slovenskem si pomagati s samopomočjo. Skrbelo je najpoprej za svojo organizacijo, za stanovske svoje interese, in ko se je kolikor toliko vtrdilo, je začelo raztezati svoje delovanje na širša polja. Spoznalo je, da naloga učiteljstva ne more biti samo vzgoja otrok v šoli, ampak da je baš tako važna, če ne važnejša, vzgoja staršev; kajti težko bi bilo, da bi od slabih staršev izhajali dobri otroci. Učiteljstvo je tedaj spoznalo, da je treba začeti vsako delo pri izviru. Odtod torej kulturno stremljenje učiteljstva. Ni treba tukaj naštevati vseh posameznih institucij in naprav, ki jih je vstvarilo učiteljstvo na Slovenskem v tem oziru. Imamo jih pred očmi. Toda še celo te osnove so klerikalizem na Slovenskem opozorile takoj na nevarnost, ki bi mu utegnila nastati iz njih.

Na prvih katoliških shodih slovenskih ne opazimo še nobenega sovraštva proti učiteljskemu stanu kot takemu, ampak zahteva se, da naj se šole napolnijo s katoliškim duhom.

Dr. Mahnič je v „Rimskem Katoliku“ napel druge strune. On je bil prvi, ki je na Slovenskem udaril po učiteljskem stanu zaradi tega, ker je hotel imeti strogo katoliško šolo. Pozneje je dobivala gonja proti učiteljskemu stanu — deloma tudi iz političnih vzrokov, ne samo iz kulturnih — na raznih klerikalnih prireditvah in manifestacijah, čim dalje odurnejšo obliko. In baš v zadnjih časih vidimo, da je nastalo med klerikalci uprav strupeno sovraštvo do učiteljskega stanu na Slovenskem. To sovraštvo se potencira polagoma tako, da se prenaša s celotnega stanu na posamezno osebo, da torej postaja čisto osebno sovraštvo. Posledice takega osebnega sovraštva pa so: izpodkopavanje ugleda učiteljskega stanu in posledično uničevanje vpliva učiteljskega stanu med ljudstvom,

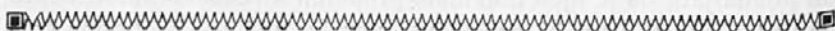
preganjanje učiteljskega stanu, šikaniziranje posameznikov in celote; skratka: kar je liberalizem svoj čas vprizarjal s farško gonjo proti duhovstvu, to mu sedaj vrača klerikalizem z učiteljsko gonjo.

Pri tem pa prihajamo na dejstva, ki bi jih uvrstili najložje med patologične. Kaj naj bo drugega tisto hujskanje proti učiteljstvu po „Domoljubu“, po „Slovincu“, po „Novem Času“, po „Straži“, po „Miru“ in po drugih klerikalnih listih? Važnejše je pa, da se ta učiteljska gonja vrši popolnoma sistematično, po danem načrtu. Tak načrt je prijavil goriški „Novi Čas“ v št. 22. z dne 27. maja 1910. Slučaj je nad vse značilen, zato ga omenjamo. Člankar v „Novem Času“ pravi, da v tem boju se ne gre zoper liberalnega učitelja kot osebo, kot človeka, potrebnega krščanske ljubezni in dejanskega usmiljenja kakor vsak drugi, ampak gre se zoper liberalnega učitelja kot vir vsega slabega, zastrupljevalca ljudske mladine in izprijevalca ljudske, narodne duše. „In zato je treba boriti se tudi zoper njegovo osebo in njen blagor, v kolikor je ta oseba in vse, kar jo vzdržuje in se okoli nje suče, korenina zlu, ki iz nje izhaja.“ Praktična navodila za ta boj so sledeča: „Na vseh mladeniških shodih, na vsaki ustanovitvi novega „Orla“ mora klerikalni govornik opozoriti na liberalno učiteljstvo in njihovo delo, govoriti mora o postanku avstrijske šolske postave in poudarjati, da je njen duh malo primeren krščansko-katoliškemu, povedati mora, kam bi privedla slovensko ljudstvo svobodna šola, za katero se poteguje slovensko liberalno učiteljstvo: v нравno propast in podivjanost ljudstva. — Na mladeniških večerih v naših odsekih in društvih morajo voditelji neprestanoma fantom pojašnjevati veliko narodno in socialno kvarnost učiteljstva. — Kjerkoli je učitelj, ki strahuje ljudstvo in mladino in svoje stališče, šolo in osebni vpliv izrablja zoper katoliška načela in našo organizacijo, tam je treba odpor zoper tako početje organizirati in sicer pri mladini sami. Takemu učitelju se mora pokazati dejansko, da ga ljudstvo noče, da ga v prvi vrsti mladina noče. Katoliški otrok in katoliški starši so v skrajnem slučaju, kadar bi vsled delovanja učitelja šola sama postala nevarna prepričanju dece, obvezani se izogibati bližnje priložnosti k grehu, kakor so to nedavno razložili tudi francoski škofje v svojem skupnem pastirskem pismu glede na francosko brezversko šolo.

Naša organizacija mora na boj zoper svobodomiselstvo, izaajati posebna navodila, naj to svobodomiselstvo uganja kdorkoli hoče; to pa zato, da se bo ta boj vodil modro in premišljeno,

zakaj modrost v odločnosti je največja krščanska čednost. Modrost pred vsem, da bi ljudstvo škode ne trpelo, ker je gotovo, da bodo svobodomiselní učitelji napeli vso moč, da zoper katoliško ljudstvo dobe na svojo stran oblasti.“

Ali bo tedaj na tak način ubit protiklerikalni boj učiteljstva ali ne? Priznati je treba, da je ostalo učiteljstvo v tem boju popolnoma zapuščeno od vseh tistih, ki so ga od nekdanj pošiljali v prve vrste protiklerikalnega boja, namreč od liberalcev. Učiteljstvo je na svojo žalost, ampak na svojo korist moralo spoznati, da zanje ni prostora v organizaciji kakšne liberalne politične stranke na Slovenskem, in da se protiklerikalni boj na Slovenskem ne bo izbojeval s političnim delom, ampak s kulturnim. Kulturno delo na Slovenskem pa še dolgo ne bo imelo mnogo opraviti s političnimi strankami in politično delo pri nas še dolgo ne bo kulturno postalo. Za učiteljstvo je tedaj dana samo ena direktiva, če hoče rešiti v boju proti klerikalizmu svojo stanovsko čast, čast kulturnih delavcev: da brez ozira na politične stranke gre svojo pot in polaga temelje kulturnemu delu med ljudsko maso. To početje pa mora biti popolnoma odkritosrčno in brez vseh poststranskih namenov in pretenzij; zaradi tega mora biti to delo požrtvovalno in proračunjeno za desetletja. Takega dela ne more ustaviti noben klerikalizem na svetu; tako delo mora imeti uspeh.

ABDITUS:

Kulturni boj in drugo.

oj članek „Kulturni boj?“ v 1. številki te revije in pa razprava o socializmu posameznika sta napravila v naši javnosti precej prahu. Nisem tega pričakoval. Da pa izpodbijem razna kriva mnenja, naj povzamem še enkrat.

Smatram socializem za ekonomski program revne mase. Vladajoči kapitalizem se je danes razvil v smeri, ki je Marx sam — ki je gotovo najsijajnejši analizator kapitalistnega gospodarskega sistema — ni pričakoval. Kapital je postal tako mogočen činitelj v gospodarskem in kulturnem življenju vsepovsod, da ne izkorišča le delavne mase s tem, da spravlja záse nadvrednost že izvršene produkcije, da dela na borzi in s špekulacijami na oslabitev vsakdanje konsumpcije ljudstva, temveč kapital je

prenesel že vodstvo produkcije same na ramena mezdnih ljudi s tem, da vlada z vrednostnimi papirji, nakaznicami na denar, ki bo šele zaslužen, in ne več samo z realijami, kakršne so: posest zemlje, lastnina produkcijskih sredstev in tako dalje. Vodilne so postale mogočne akcijske družbe, karteli in trusti, kapitalizem se je še poglobil. Dobiček je vodilno in poglavitno načelo vsega napredka in gibanja v kapitalistnem svetu.

Ta velikanski, še nepregledni razvoj kapitalizma sega globoko v vsakdanje življenje ljudstva in posameznega proletarca, ki živi od dela in zaslužka. Proletarizacija nevzdržema napreduje. To padanje pa se ne razlaga s tem, da bi bili ljudje vedno večji reveži, ampak s tem, da se število ljudi, ki žive zgolj od zaslužka vsakdanjega dela, vsak dan pomnožuje. Akumulacija kapitala v posameznih rokah je neutajljiva. To je kapitalizem.

Na nasprotni strani stoji socializem. To je nauk, ki ga vsakdo razlaga po svoje, ki pa ima namen kapitalne vrednote zopet privedi v posest ljudstva, ki je te vrednote s svojim delom in gladom ustvarilo. Naloga socializma je torej na kratko: Odpraviti gmotno revščino in tej sledečo brezpravnost tiste široke plasti, ki dela in ustvarja bogastvo.

Socializem je torej poglavitno ekonomski program ali bolje rečeno, načrt za dobrobitje ljudstva, pravtako, kakor je kapitalizem gospodarski sistem za dobrobit posameznega kapitalista. Kaj pa je pri tem s kulturnimi smermi v našem družabnem življenju? Kaj umetnost, omika, vera? Trdil sem že večkrat, da vse to nima s socializmom kot ekonomijo ničesar opraviti. To prepričanje seveda v polnem obsegu vzdržujem.

Da sem socialist — to je zgolj vprašanje družabne potrebe in gmotnega nasilja. Zakaj sem socialist postal? Samo zato, ker sem v polni meri okusil bedo kljub neprestanemu delu in naporu svojih roditeljev. Videl in spoznal sem krivico. Socialno krivico. Ta krivica ni tičala v tem, da je bila tiste čase v naši domovini umetnost v blato poteptana cvetka, ni tičala v tem, da sem molil k Bogu in veroval, kakor me je učila mati, ni tičala v tem, da se nisem izpoznal v lepi literaturi in znanosti, temveč krivica je bila brezmejno izkoriščanje delavne moči očetove in moje. Te krivice pa ni ustvaril Bog, temveč ljudje, ki so množili svoj kapital s tem, da so drugi stradali, trpeli pomanjkanje in v neznanu bedi umirali. To izpoznanje krivice pa je našlo svojo formo v — socializmu.

To je eno.

Nastaja pa vprašanje, kako to hotenje in čustvo uveljaviti? Kako se povspeti do praktiškega socializma? Socialna demokracija teži za tem, da s pomočjo politiške moči uveljavi diktaturo proletariata. To je ena stran praktiškega socializma. Gospodarska organizacija delavstva pa na drugi strani skuša prisiliti podjetnike, da skrajšajo delavni čas, povišajo mezde, da priznajo koalicijsko svobodo delavstva, da uvedejo bolniško in starostno zavarovanje i. t. d. Na drugi strani ustanovljajo konsumne zadrugе, da omeje oderuštvo trgovskega kapitala, produktivne zadrugе, da sami vodijo produkcijo, hranilne in posojilne zadrugе, da si omogočijo konkurenco. . . .

V vseh teh in enakih stremljenjih ne vidim ničesar, kar bi zahtevalo kakršenkoli kulturni boj; krščanstvo, niti katoličanstvo, ne prepoveduje vsega tega. Nasprotstva v tem ni. Če bi krščanstvo vse to prepovedovalo, potem šele bi mogli reči, da socializem potrebuje kulturnega boja, boja proti veri, ravnotako, kakor bi na pr. estetika dobila najljutejšega nasprotnika v ljudskih masah, če bi proglašala stremljenje po socializaciji vrednost za — nestetično.

To je drugo.

Že zadnjič sem povdarjal, da vse to stremljenje po boljšem, po socializmu, zahteva umstvene izobrazbe ljudstva. Čustvo samo ne zadostuje, hrepenenje je le predgovor realnosti. Ta umstvena izobrazba naj se dotika vsega, karkoli mora izpodnesti nevednost, malodušnost, obup v masah. Dosedanja kultura našega ljudstva bo temeljni kamen bodoče socialne stavbe. Zato pravim, če je vsa naša dosedanja kultura prepojena s krščanstvom in njegovim etičnim naukom, ne more nihče vsega tega iztrebiti, če noče, da se sploh vsa stavba podere. To bi bila anarhija. Socializem potrebuje kulture; brez kulture, močne in tisočletne, so socializma ni. A ne le socializem kot nauk, temveč še bolj ljudstvo potrebuje utrjene in doslej malo nepristopne kulture in njenih iniciativ. To, kar se nam danes ponuja namesto krščanstva, ta moderna mešanica anarhistične znanstvenosti o religiji in etiki še nima stalne cene in še ne more služiti nobeni resni stavbi, ne more utemeljiti socialne zavesti naše dobe. Ko sem govoril o socializmu posameznika, sem dejal, da naša doba nujno potrebuje socialne etike. Kje je ta etika danes? Ali je kje naivnež, ki bi veroval, da se dá ta zaželjena etika izumiti in paragrafirati, kakor se je n. pr. izumil gramofon? In če bi se dala izumiti, potem bi imela takšno vrednost, kakršno ima gramofon, ki ni muzika, temveč samo-

skrumba glasbe. Kje bo vzel socializem to etiko? Iz dosedanje kulture, iz dosedanega življenja jo bo vzel, torej iz krščanstva. Krščanstvo ima baš v etičnem pogledu toliko sorodnega z moderno socialistično mislijo. Naj spominjam — da se mi ne bo očitalo — le na že pozabljenega in danes samo še zasmehovanega socialista *Weitlinga*, ki je svoje socialistične misli utemeljeval z evangelijem. Naj se sklicujem na svojo razpravo o socialnih bojih slovenskih kmetov.¹⁾

Moderni socializem je doslej izvršil šele polovico svojega dela — analiziral je kapitalistiško družbo. Socializem kot znanstveni nauk bodočnosti pa je danes še nejasen, meglen. Kdo more reči, kakšen bo novi družabni red?

Največ nezadovoljnosti je povzročilo moje mnenje, da socializmu pri nas ni nujno zahtevati ločitve cerkve od države. To svoje mnenje sem zadostno podprl; toda pridam naj še:

Ločitev je terjatev kapitala ne toliko produkcijskega, kot pa finančnega in trgovskega kapitala. Ta ločitev ni toliko idealna, kolikor je gmotna. Vprašanje ločitve cerkve od države je vprašanje kapitalove moči, *vprašanje dobička in zaslužka*. Torej buržoazno vprašanje, ki bo postalo aktualno tudi v naši državi takrat, ko bo finančni in trgovski kapital postal močan dovolj, da to izvede. Kapital bo hotel zaslužiti, napraviti dobiček, pravitako, kakor so v srednjem veku nemški knezi postali luteranci, da so mogli opravičiti ekspropriacijo cerkvenih posestev.

Tak kulturni boj pri nas torej nima pomena in špecierno med Slovenci nobenih predpogojev. Slovenska široka masa se je šele zbudila, komaj genila je. Ali naj vodi kulturni boj slovensko malomeščanstvo, ki je razpadlo, ker je bilo trhlo? Ali naj ga vodi slovenski delavec, ki ni dosegel še ugodnih delavnih pogodb — ne da bi govoril o drugem? Če bo kdaj prišel dan kulturnega boja i pri nas, potem bo ta boj vodila slovenska masa, ko bo že povsem zbujena, gmotno utrjena, politiško izšolana in tradicionalna v kolektivističnem naziranju. Dvomim pa, da bo tedaj šlo slovensko ljudstvo v boj za finančni in trgovski kapital — zgolj zato, da bo smelo po teorijah raznih ljudi — „svobodno misliti“! Kulturni boj je danes utopija. In nikdar ne bodo kapitalisti med nami tako močni, da bi postal kulturni boj za ljudske mase potreba.

* * *

¹⁾ Reformacija in socialni boji slovenskih kmetov. Ljubljana, 1908. L. Schwentner.

Naj se sedaj ozrem še na nekaj glasov. Najprvo pa je treba pribiti, da sem za vse, kar sem pisal, odgovoren jaz sam. Če gre kdo z menoj, podravljen bodi! Torej: Nisem govoril in pisal nikjer v imenu katerekoli stranke, organizacije. Govoril sem vedno to, kar mi je velevalo nesebično prepričanje, edino moje premoženje. Sam stojim, sam padem. Vse, kar vem in znam, je dobiček mojega lastnega truda v tistih neveselih urah, ko so drugi uživali. Neprestano delo me je zadovoljevalo. V trinajstih letih svojega publicističnega dela nisem prejel in zahteval ničesar zase; samo dajal sam! To povem onim, ki so me sedaj na vsakovrstne načine grdo sumničili in obmetavali z blatom. In pa to: Prisegam, da nisem nikoli imel kakršnihkoli kupčijskih talentov.

Na članke Vladimirja Knafliča in Antona Kristana sem deloma odgovoril že zgoraj. Lepo logično sta pisala. Izprevidim pa, da je jama v sredi preširoka, da bi se mogel povspeti čez njo. Jaz vidim povsod najprej le ljudi, njihovo življenje izpoznavam in razmere, v katerih žive. Iz vsega tega šele skušam pridobiti si nekak pogled v bodočnost. Ona dva narobe. Najprej teorijo, v mislih logično, v stavkih lepo in nato skušata iz teh svojih teorij slikati življenje, socialne potrebe množice, njeno bodočnost. Jaz se opiram na domačo zgodovino, na našo sedanost, ona dva iz splošne, svetovne zgodovine črpata svoje misli. Ona dva temeljita na zgodovinskem, materialistiškem svetovnem nazoru, jaz se naslanjam na krščanstvo, njegovo etiko in pa na socialno zgodovino kot gospodarski determinizem. Torej je umevno, da se ne strinjamo docela v načelih, ravno tam, kjer postajajo važna vsaj za našo javnost.

Tudi „Slovenec“ se je živahno vdeleževal te debate o kulturnem boju. Napaka njegove polemike je tičala v tem, da je slutil za mojimi članki nekak politiški diplomatični manever. Ta naivnost me je zelo razveselila, kakor tudi trditev, „da hočejo socialisti ljudi farbati, da so verni“. „Slovenčev“ člankar ni razumel, da sem govoril socialistom in tistemu delu slovenske inteligence, ki postaja socialistična brez poznanja ekonomike socializma zgolj vsled tega, ker ji je slovenski liberalizem premalo odločen za proticerkveni boj. Govoril sem tistim, ki se brezplodno trudijo med slovensko maso za *kapitalistiško* smer „Svobodne misli“, govoril sem delavcem, da je njihova naloga, socialno zavest skupnosti poglobiti, socialistno razumevati in čutiti, socialno se izobraževati. Bila je torej „Slovenčeva“ polemika neenotna, nestalnost v pojmovanju je odsevala iz člankarja. Nadalje naj člankarju

v „Slovincu“ blagohotno povem, da z vso resnostjo odklanjam njegovo taksiranje o dobrih ali srednjih katoličanih, ker ga ne morem smatrati v to kompetentnim. Naj mi na dobro besedo veruje, da bom v tem oziru že sam po moči dobro opravil, in slovesno izrekam, da jaz njega nikoli ne bom v tem oziru taksiral na kakršnokoli stopinjo. Dovolj. Sedaj drugo. Člankar v „Slovincu“ trdi, da sta si socializem in krščanstvo *bistvena* nasprotnika. Temu domnevanju oporekam. Vsi socialni boji srednjega veka so umstveno temeljili v krščanstvu. Iz krščanstva se je črpal pojem o človeški pravici in krivici. In kaj je socializem umstveno drugega kot hrepenenje po družabni pravici? Stari Mojzes s svojo primitivno kmetško demokracijo je sovražnik srednjeveške in moderne gmotne aristokracije, je antipod kapitalistiške prevzetnosti. Zato molčimo, kadar izpregovori Mojzes, ljubljenec ljudstva. vodnik njegov. Najsrditejši sovražnik kapitalizma, ki ubija z izkoriščanjem delavne moči, je sv. Francišek Asiški s svojo krasno ljubeznijo do priproste narave, v kateri je vsem dano svobodno živeti, tudi žuželkam in pisanim metuljem. Revolucijska misel, porojena iz krščanstva, je bila, ki je hrepenela, vroče in strastno, po ubijanju družabnega nasilja, ki je rodila solidne „prekrščence“, vodila slovenske kmete v krvavi boj proti fevdalni gospodi. Neizmerno bogata je globina krščanske kulture, ki je prevzela tudi razna dobra poganskih vekov. Pa kaj zgodovina. Ozrmo se na sedanost. Kdo je na Slovenskem ubil oderuštvo, srce bahatega, malomeščanskega liberalizma s tem, da je organizoval hranilne in posojilne zadruge? Kdo je prvi poskušal odbiti oderuštvo malega trgoveškega kapitala s tem, da je snoval konsumne zadruge? Kdo je po Lassallovem vzgledu ustanovil razne mnogobrojne produktivne zadruge in s tem ustvaril temelj kolektivističnim življskim nazorom med slovensko ljudsko delavno maso? Kdo se je zavzemal za starostno zavarovanje malih kmetov in kočarjev — proti magnatom, ki jim je poljedelstvo špekulacija in trgovina? Kdo je zagovarjal politiško demokracijo, ki bistveno ni nič drugega kot prejudic socializmu. Kdo je ubijal regresne pravice fevdalcev? Kdo je bil, ki so mu kmetški oderuhi, ki so posojali denar na 36‰, očitali socializem; kdo je bil, ki so mu pred kratkim stari politiško onemogli fevdalci in subvencije uživajoči veleposestniki očitali socialistiške tendence, ker je sklenil postavo o prisilni ekspropriaciji splošni ljudski koristi pripadajočih vodnih sil?

Ali ni bilo vse to kos — socializma, prvi del socialistiške misli, ki hrepeni po radikalni družabni reformi? Ali ni ta zapadna

misel našla med nami ugodnih tal, ko se je pravilno aplicirala na naše domače razmere? Ali baron Vogelsang, katerega more podcenjevati le nevednež, ni svoje protikapitalistiške tendence snoval na etiki krščanstva in s tem utemeljil svoj socialni nauk? Ali misel o temeljiti družabni reformi v smislu socializacije produktivnih sredstev ni vodila tudi krščansko-socialne delavske organizacije? Če bi člankar v „Slovincu“, ki je mogoče dober filozof, toda slab sociolog, bil za svoje besede odgovoren še komu drugemu in ne le sebi, bi dejal: Bodite dosledni, opustite vse to, razbijte, kar ste ustvarili, *zakaj vse to je — socializem*. Ta je vaš bistveni nasprotnik.

Že zadnjič sem dejal: Socializem je nauk iz življenja, ne knjig. Danes ima različne forme v vsakdanjem praktičnem življenju. Imamo politiški in poznamo gospodarski socializem. Imamo ga v revolucionarnih in reformistiških tendencah. Danes že preplavlja vse življenje, ki ga poznamo; v vseh mislih in filozofijah je gibalno pero. Kakšna bo oblika, ki se končno utrdi v njej, na kateri poti bo propadel in na kateri bo zmagal? Kdo ve!

Socializem je potreba, ravna je njegova cesta in ni mogoče, da bi se ga ognili.¹⁾ Rodi se iz življenja, — dokaz, da mu je prisojeno dolgo življenje. In če bi misel o družabni pravici in resnici bila tuptatam zatrta, pognala bo znova. Vse to vemo že iz zgodovine. To je tako, kakor bi sejali plevel in želi pšenico.

PAHOR J.:

Sociologija vojaštva.*)

Kamorkoli pogledamo, bodisi v polmitološke dobe kulturnih, bodisi v sočasno medsebojno razmerje naravnih ljudstev, v odnošaje davnih Medijcev in Perzijcev, ali v odnošaje sodobnih sudanskih plemen povsod srečamo v začetnih tvorbah identično bistvo one socialne oblike, ki se imenuje država. Na eni strani stoji krepko organizirana manjšina, na drugi desorganizirana večina; prva vlada, druga je vla-

¹⁾ Do tega sklepa prihaja tudi dr. *Krek* v svoji razpravi o kartelih in trustih: *In ker je tako, zato se tudi socializmu ognili ne bomo.* („Čas“ 1909 44.) Ured.

*) Cf. izvajanja Gumplowiczeva in Ratzenhoferjeva.

dana. Večina opravlja vsa nižja dela ter skrbi za prehranjevanje
važnejše socialne skupine, ki je skupina direktnih, državo ohran-
jujočih funkcij in potemtakem njen plemenitejši sestavni del;
manjšina pa mrzi težko delo in zastavlja svoje moči le takrat,
kadar je obstoj države v nevarnosti; sicer je pa glavna skrb
manjšine ta, da ostane večina neorganizirana, ker tiči v vsakem
organiziranju večine nevarnost ne le za vladajočo skupino, temveč
mnogokrat tudi za državo samo.

Če so dani razvojni predpogoji taki primitivni državi, pred-
vsem primerna, civilizaciji ugodna geografska lega, potem dobi
začetna socialna tvorba kmalu drugo zunanjo obliko. Iz tega ali
onega vzroka, največ pa vsled degeneracije privilegirane, vlada-
joče, krvno zvezane skupine, sprejema ta posamezne zaslužnjence
iz večine med se ter jih osvobojajo. Čimdalje se ta proces vrši, tem
več interesa ima tlačena večina na obstanku države, tem manjša
je njena odvisnost od vladajoče manjšine. Ker so pa lahko v
tem razmerju med manjšino in večino tudi prehodna stanja (v
Peloponezu vidimo to pri periojkih in helotih), je naravna posledica,
da se zagozdi med oba prvotna faktorja cela vrsta socialnih
skupin, ki niansirajo kričečo razliko med svobodnimi in tlačenci.
Novo ustvarjene skupine si stoje seveda v različnih nasprotstvih
in dalekosežni cilj vse notranje državne politike mora biti vravn-
navanje in uglaševanje diferenc med njimi. Sčasoma — država je
med tem že davno iz svojega embrionalnega stanja — je vrsta
vseh pravnih dejanj, ki urejujejo odnošaje državo tvorečih skupin
in posameznikov, tolika, da predstavlja celoto in se more prire-
diti v sistem, ki dobi ime: zakonik, codex. Oseba, ki to izvede,
je zakonodajalec, in ker je najnormalnejša država mogoča le v
okvirju dveh plemen, izmed katerih se mora eno asimilirati v
drugo, vladajoče, je prvotna zakonodaja navadno narodna. Naj-
silneje je razvila zakonodajo antična Angleška, rimski imperij in
prav iz tega vzroka je njegova zakonodaja skelet, ogrodje za-
konodaje modernih držav, pravim: ogrodje, ker je naša doba
kapitalizma ustvarila že nove, komplicirane družabno-pravne
odnošaje.

Da pa more država svojo zakonodajo vzdržati in da ne na-
stopi brezvladje, potrebuje eksekutive, objektivne sile, ki je na-
sproti kršilcu zakona vedno v premoči. Ta eksekutiva pa je ravno
oborožena moč, je vojaštvo. Prav zaradi tega si države brez vo-
jaške sile ni mogoče predstavljati. Celotne države, kakršne nastajajo
in zopet razpadajo v raznih afriških ozemljih, države, ki se

ne vzdrže dalje kot eno generacijo, celo te enodneвне socialne tvorbe imajo svojo železno pest — vojaštvo.

Iz dosedanjega je razvidno, da ima vojaštvo dvojno nalogo: ekzistenco države braniti pred zunanjim rušilcem in jo varovati notranjega razpada. Poslednje je v idealni sociološki državi z enotnim prebivalstvom važnejše. Toda k temu se še vrnemo; oglejmo si sedaj nekoliko zgodovino vojaštva.

Vsa narurna plemena so navadno obenem vojaška: kdor le more, se v potrebi oboroži. Rimljani so mnogokrat vrgli germanske čete nazaj, toda vselej so morali naskočiti vozovje, v katerem so bile Germanke, ako so hoteli ostati gospodarji bojišča. V pustem, siromašnem albanskem gorovju nad otrantskim prelivom stanuje eno najprimitivnejših evropskih plemen, Albanci, ki nimajo pravzaprav nikakršne kulture, a ki igrajo vkljub temu, kakor tudi vkljub svojemu nizkemu številu in starinskemu orožju neprimerno veliko vlogo v turški makedonski politiki. — Napredujoča kultura pa seveda pojem vojaškega ljudstva izbriše; ostajata le še dva načina, kako si organizira država predstavitelja moči, rezervoar, ki je neobhodno potreben, da oživi zakon, ki bi moral sicer ostati le na papirju:

a) konskripcija,

b) najemanje vojaštva.

Konskripcijska armada je sestavljena iz državljanov, ki se brezpogojno, če so vojaške službe zmožni, podvržejo vojaški dolžnosti, najeta pa taka, ki sestoji lahko tudi iz nedržavljanov, službujočih pogojno, bodisi za denar, bodisi za bojni plen. Sociologi to poslednjo navadno zametujejo kot nenaravno; toda to je pretirano stališče. Ne more se trditi, da je Rim propadel v onem trenutku, ko je nehal biti „civis romanus“, rimski državljan legionar. Rim je bil v dobi cesarstva vse kaj družega, nego za časa kartagenskih vojn: v teku treh stoletij je postal iz ponosnega republikanskega državljana suženj, državni suženj, a število klarisimov in nobilisimov je rastlo od dne do dne. Legije, 133 po številu, so bile reducirane s 6000 na 1500 mož, družina, temelj države, je razpadla, in v vsem grandioznem cesarstvu ni bilo najti 13 vestalk. Ljudske bolezni so se širile neverjetno. Na stebrovju države je razjedalo istočasno krščanstvo z novimi etičnimi in ekonomskimi idejami, a državne meje z razrušenimi trdnjavami so se udajale pritisku svežih, mladih ljudstev: imperij, delo sile, se je moral zrušiti in tudi državljan — legionar ga ne bi mogel dalje vzdržati.

Bistvo države ostaja, toda oblika je spremenljiva. Kroženje od brezvladja do države in od države nazaj do anarhije je večno, a vsak prehod je namočen s krvjo, kakor je tudi pogodba med Mefistom in Faustom na začetku njegovega novega življenjskega razdobja podpisana s tem „čisto posebnim sokom“.

S stališča države, kakršno je priredila Evropi francoska revolucija, se da najeta armada nekako zavreči, toda vedno le delno; beneška republika je obvladala svoječasno z najemniki polovico sredozemske regije; Wallenstein je snoval češko kraljevino novega veka nele s španskimi, temveč celo z irskimi kondotierji, a današnja angleška mornarica je nepremagljiva, dasi je personal večinoma najet. Karol Veliki, ta državniški genij, je izdal tekom svoje vlade tudi nekakšen zakon splošne vojaške obveznosti, toda pozneje ga je sam ublažil. Iz zapuščine Karla Velikega pa so se razvile celo fevdalne države, v katerih je plemstvo armada. Fevd — odstopanje posestev od strani vladarjev trajno ali le začasno plemenitokrvnim družinam, kakor tudi cerkveni aristokraciji v svrhu obrambe države — se vleče kakor rdeča nit skozi vso srednjeveško zgodovino. Fevdalno plemstvo je imelo potemtakem interesa dovolj, da se ohrani država; saj je branilo ob času sovražnega napada pravzaprav le svojo last, toda tudi plemstvo je imelo zopet svoje najemnike! V državi Karla Velikega je imela cerkvena hierarhija do $\frac{2}{5}$ vseh posestev v svoji lasti in je smela davke celo samostojno pobirati; vkljub temu pa je bila popolnoma prosta dolžnosti glede obrambe države. Nikakor ni torej neobhodno potrebno, da je vsakdo, ki ima količkaj interesa na obstoju države, dolžan jo braniti; pri uravnavanju notranjih državnih zadev še posebno ne.

Večje važnosti je v fevdalni, kakor tudi v moderni državi vprašanje vrhovnega armadnega poveljstva. Ni vseeno, ali s tem razpolaga državni suveren ali plemstvo, oziroma parlament. Slabost najvišje oblasti je nesreča za ljudstvo. Armada izključno v rokah fevdalnega plemstva je bila še vedno usodepolnega pomena za obstanek države. Angleška je morala pretrpeti največje meščanske vojne ravno zaradi tega, ker se je nahajalo vrhovno poveljstvo armade v rokah lordov; kraljestvo poljsko, kjer je bil državni suveren igrača šlahčičev, je moralo propasti. Ako ima namreč fevdalno plemstvo armado docela v svoji oblasti, stremi za tem, da jo spravi v popolno soglasje z lastnimi interesi ter da jo priredi ne mogoče za državno, temveč edinole za fevdalno eksekutivo.

Država pa, kakršna je izšla iz viharjev koncem 18. stoletja, taka država izključuje ali bi morala vsaj eliminirati vsak privilegij plemstva. Dosedaj ni še temu povsod tako; v armadi so prav tako kakor v diplomatični službi mesta, ki jih zasedajo, ako le mogoče, člani plemstva. Demokratu je majhna tolažba trditev Nordaau, da prinesejo taki, ki dosežejo že v mladosti visoke državne službe, sveže, napredne iniciative v razne urade, dočim bi navadni, nemodrokrvni uradniki, ki pridejo šele v poznih letih do odločilnih mest, izvrševali svoje posle birokratsko in reakcionarno. Fevdalne države sedanja Evropa ne pozna več, vsaj v srednjeveškem smislu ne; pač pa nam je ostal fevd državnih služb, a tudi ta se mora polagoma umikati, da si napravijo ljudje talenta prosto pot. Produktivna tla so po ogromni večini podeljena „tretjemu“ stanu, ki je prevzel brambo države v svoje roke in ki ima vzroka in volje dovolj braniti svojo posest, bodisi sredi notranjega državnega vrveža, bodisi proti inozemcu. Brambo pa more brez skrbi vršiti le sam in v družbi z onim, ki mu je vsled njegovih lastnih gospodarskih interesov mar obstanek države. Iz gospodarske solidarnosti je vzniknila torej splošna vojaška dolžnost, konskripcijska armada. Splošna vojaška dolžnost je potemtakem plod gospodarskih razmer, izzvanih in izvedenih po zaslugi francoske revolucije. S prodiranjem ideje enciklopedistov po evropskem kontinentu je šel svojo pot gospodarski preobrat, ki je uspešno zaključil tudi proslulo našo predmarčno dobo.

Mož pa, ki je v Francoski praktično izvedel načelo splošne vojaške obveznosti, Napoleon I., je obenem položil kal onemu nezdravemu evropskemu oboroževanju, ki nosi ime „militarizem“, in pod katerega železno težo se šibi vse gospodarstvo sedanjih evropskih držav. Napoleon I. bržkone niti slutil ni, kam je nameril korak, toda znamenja, ki so se pojavila, so odkrivala pogled daleč v prihodnost. Njegovega dejanja ni spremljala samo groza človeštva ob pogledu na kosti najkrepkejših francoskih sinov, ki so bile raztrošene po daljnem Egiptu, na žrtve, padle v dolgotrajnih, gverilnih pobojih na Španskem, Napoleon je tudi uredil finančne razmere v Franciji, kar pomenja toliko kot zvišanje državnih prejemkov. Ko je l. 1804. postal Napoleon „cesar vseh Francozov“, se je ljudstvo oddahnilo, prepričano, da zavlada mir; toda mir ni združljiv z imenom tega velikega, bolnega genija. Ko je zasedel prestol, so skovali v spomin plaketo. Osnutek je določal zanj: mirujočega leva, toda Napoleon je hotel imeti

„orla v vzletu“, kar je pomenjalo nadaljnje bojevanje. „Dokler me imajo državljani priliko občudovati kot zmagovalca, dotlej sem vladar,“ je trdil sam. Historiki hočejo videti v vsem tem samoljubje in samoljubje jim je menda tudi današnji militarizem, ki izpodkopava gospodarska tla moderne družbe.

Eno je gotovo: tudi med možmi znanosti se dobe patološke nravi. Če bi ne bilo na militarizmu tudi ničesar družega, kot to, da naravnost vsiljuje gradivo za vsakršno propagando onim slojem, ki so nezadovoljni s sedanjo družbo, bi bilo že premisleka vredno, pogledati še zraven tega v razvoj državnega bidžea in videti n. pr., da je zrastel avstrijski proračun od l. 1848 do danes s 300 mil. K na 2648 mil. K, dočim se je število prebivalstva komaj podvojilo, da se je dvignil državni dolg na 10 milijard K, za katere je treba plačevati okrog 400 mil. K le na obrestih, večinoma vsled oboroževanja, potem se ne le sociolog, temveč vsakdo, ki ima zdrav intelekt, nehote vpraša: kam?

Toda v visokih državniških krogih vlada mnenje, da stane ena sama izgubljena vojna več, kot pa znašajo stroški za njeno oboroževanje, in to je merodajno. Velekapital ima od militarizma pri dobavah za ogromne armade tudi velikih dobičkov, s svojim kreditom pa ga hkratu drži v šahu, da mu ne more postati nevaren.

Če bi zopet prišlo do kakšnega vojnega podjetja, zastaneta industrija in trgovina, a posledice bi moral trpeti veliki kapital. Ako bi militarizma ne bilo, nedostaje kapitalu važnega vira dohodkov, ako pride do vojnega podjetja, trpi zopet kapital; evo ključa, zakaj se militarizem vzdržuje; trditev, da teče denar, za ogromne armade izdan, v ljudstvo nazaj, je bedasta. Nasprotno, za vzdrževanje militarističnih armad plačujejo ljudske mase trikrat: 1.) v krvi (v mirnem času seveda le s tem, da se začasno odrečejo delavskim močem); 2.) v denarju za prehranjanje in oboroženje in 3.) za militarizem preteklih desetletij v obliki obresti od državnih posojil.

Vsako leto se čuje po evropskih zbornicah v proračunski razpravi o rekrutnem kontingentu trditev, da je dovoljenje novincev v predlaganem številu državna potreba, in vendar, kako daleč je od militarizma do državne potrebe! Vzmet vse civilizacije je pravzaprav blagostanje ljudstva. Ker je država najmočnejši civilizatorični faktor, je državna potreba le ono, kar pospešuje blagostanje državljanov. Militarizem, tak militarizem, ki je spre-

menil državo v eno samo ogromno taborišče, naklada nižjim slojem — buržoazija ima večje dohodke in plačuje torej za armado razmeroma nižji percent — samo bremena. Zato pa dovoljevanje novincev in stroškov za oboroževanje v sočasni militaristični obliki ni nikakršna državna, ampak k večjemu še potreba velikega kapitala. Zgodovina pozna dobe, ko so se bile bitke zgolj zaradi dinastičnih interesov; danes ni več tega v večini evropskih držav. Dinastije prihajajo in odhajajo po smrti Ludvika Capeta lažje kot kdaj poprej. Sociologija priznava vladajočim dinastijam njih pomen v obstanku držav, toda če se proglašča potreba velekapitala za državno potrebo, pomenja to, da je poslednji svojo glavo dvignil celo nad dinastije.

Mnogokrat čujemo trditev, da je le militarizmu pripisovati ravnotežje in njegovo ohranjenje v evropskem miru. To ni res. Zemljepisna veda klasificira države sledeče:

- a) države z enotnim jezikom;
- b) države z glavnim jezikom in s postranskimi jeziki in
- c) jezikovno močno mešane države.

Prve in druge vrste države prevladujejo v Evropi in prav temu zaokroženju državnih celot po plemenih se imamo mnogo zahvaliti, da počiva orožje.

Toda tudi iz čisto vojaških ozirav se da militarizem zavreči.

Napoleonova izjava, da je zmaga v vojni na strani onega, ki ima v pravem trenutku na pravem mestu premoč, se je napačno razumela in tudi napačno izvajala. Da bi tak strateg kot je bil Napoleon mislil pri tem absolutno premoč, je nemogoče. Skoro slednji, s krvjo pisani zgodovinski list dokazuje nasprotno. Ko so se v starem veku tresla tla vsega Orienta pod pohodi Kserksovih in Darijevih krdel, so maloštevilni maratonski junaki zavrnili invazijo, in Aleksander Veliki je zadel Darijevo ogromno vladavino naravnost v srce. Julij Cezar je premagal z jednatimi četami dvajsetkratno premoč v Galiji, a horde preseljevalnih narodov, o katerih je zgodovinsko dokazano, da niso predstavljale nikakršne numerične premoči, so zaustavile pot evropske kulture za pol tisočletja. Križarske vojske, ki so svoječasnno razljudile vso zapadno Evropo, niso nasprotno dosegle ničesar ravno vsled svoje nediscipliniranosti. Sociološki aksiom je torej, da ostane trdno organizirana manjšina na vsakem bojišču nepremagljiva.

Ogromne moderne armade nimajo na bojišču nobenih prednosti že zaradi svoje težke vodljivosti; vspešno operirati s takimi

izvenrednimi množicami je dano le veleumom. Vsled dobrih prevaževalnih sredstev, s katerimi je pridobil promet tako na času, kakor na prostoru, se bodo prihodnja vojna podjetja bržkone razmeroma naglo odločila, vspricho česar ne bo mogel velik del armade priti niti do spopada. Nositi orožje je dolžnost vsakega zdravega in močnega državljana; dandanes pa se asentira toliko slabotnih mladeničev, da se že ob priliki velikih vojaških vaj polnijo bolnišnice. Če bi prišlo do pravih vojnih naporov, bi se to godilo še v večji meri. Trditev, da vojna redi vojno, ne drži več. Tekom vojne mora misliti država na to, kako bo prehranila svojo armado; redno prehranjati tak kolos je pa skoro nemogoče. Razen tega nastopi seveda tudi v državi sami pomanjkanje živil, ker primanjkuje delavnih sil, torej pravcati gospodarski preobrat, ki vpliva depresivno na vrhovnega poveljnika samega.

V indijskih kolonijah, ki imajo preko 250 milijonov prebivalstva, gospodarijo Angleži z armado 120.000 mož in nekolikimi bojnimi ladjami, na Javi, na tem naravnost idealno koloniziranem otoku indijskega oceana, obvladuje 50.000 Evropejcev 30 milijonov domačinov.

Ne kvantitativno, temveč kvalitativno bi morale velesile izboljšati svoje armade.

Ko je 1. 9. po Kr. združil razna germanska plemena Armin, zvalil rimljanskega poveljnika Kvintiljana Vara v prašume in ga popolnoma porazil, je zaklical imperator Avgust: „Var, daj mi moje legije!“ Ne želimo državam, da bi kdaj prišle v položaj, klicati: „Velekapital, vrni nam naše legije!“ . . .

Že v začetku sem povdarjal potrebo državne eksekutive, vojaštva. Če se sociološka veda upira militarizmu, ne negira še s tem vojaške sile in njene potrebe. Nasprotno, sociologija jo naravnost zahteva, saj vidimo dan za dnevom, da policija in žandarmerija niti kot varnostna organa, ko se gre za lokalne, interne zadeve, ne zadoščata. Ko bi smela orožje uporabljati poljubno, bi utegnil zadoščati nekoliko manjši varstveni aparat, toda državnih prekucij ne bi mogel vzdržati.

Ob vsaki večji dandanašnji demonstraciji se konsignira vojaštvo, toda tudi vojaštvo ne zadošča več le z nastopom in dokazom svoje moči. Šele v onem trenutku, ko poškropi ulico kri, šele tedaj se poležejo ljudske strasti, šele takrat se umakne krvižejni demon. Dokler obstoji država, dotlej ekzistira vojaštvo, kajti sicer postane človek človeku zver.

Pa tudi v mednarodnih političnih odnošajih nastopajo trenutki, ko odpove človeški razum in odloča le še „ultima ratio“ plemen. Prav tukaj vidimo vso ničevost fraze o tradicionalnih, zgodovinskih predpravica: internacionalne razmere se naravnost morajo od časa do časa preurediti, politične državne formacije spremeniti naravnopotrebnim zahtevam v prilog. Kakor se ni dal gordijski voz na noben način razvozljati, tako je potreba tudi politične zapletljaje mnogokrat presekat z orožjem.

Veliko se govori in piše o grozoti vojn, o organiziranem poboju. Ali je vojna res tako protinaravno dejanje? Ne. Ali gre narava človeku na roko? Nikakor ne. Človek je z njo v vednem boju, tu kot zmagovalec, tam kot premaganec. Individualizem je ustvarila šele država s svojo družbo, kakor je tudi nauk o vesoljnem vladarstvu človeka, ki je vzel v roke izpodnebne moči, da z njimi gospodari, njena doktrina.

V naravi ni čustva, v naravi so le nesprenljivi zakoni, ki absolutno niso prikrojeni človeštvu v prilog. Cilj kulturnega človeka je, te zakone proučiti in jih praktično uporabiti v svojo korist; da bi bil kdaj od prirodnih moči popolnoma osvobojen, si ni mogoče misliti.

Kdo nosi žezlo vladarstva, nam prirodne sile mnogokdaj povedo. Ob potresih umirajo množice ljudi pod razvalinami. ob povodnjih izgine na tisoče prebivalstva v valovih, v gosto naseljeni vzhodni Kitajski umirajo v teku let milijoni za lakoto, v tvornicah se prikrajšuje življenje nele odraslim, temveč celo polotrokom. V dogledni dobi se ti pojavi prav gotovo ne bodo spremenili vesoljnemu človeštvu v korist.

Prirodne moči bodo ostale dosledne, naravni zakoni nesprenljivi, „mati“ priroda bo pa prejkoslej ravnala po mačehovsko s človekom ter se ž njim poigravala z grozovito hladnokrvnostjo. Zato pa pobija sociologija na podlagi dejstev trditev, da je človeško življenje neprecenljive vrednosti, zato je zanjo filantropija premagano stališče. Šele v teku vekov bo človek izvil naravi toliko njenih tajnosti, da bo vsaj deloma od nje neodvisen. V to smer se tudi gibljejo vsa stremljenja kulturnega človeštva in to bistvo ima tudi ves njegov takoimenovani boj za obstanek. Če se dobe v zgodovini osebe, ki z neverjetnim stoicizmom zaničujejo življenje in njegovo vrednost, je to nekaj skozinsko naravnega. Kakor se najdejo umetniki, ki nam rišejo grozoto vojske in strahobo uničevanja življenj, tako se nahajajo heroični

ljudje, ki poveličujejo zaničevanje življenja; prvi, kakor drugi so civilizaciji potrebni, ker vodijo družbo v nekakšen naravni srednji tir ter ga obenem zavračajo z ekstremnih potov. Neizogibno je torej, da se najvažnejša vprašanja človeštva rešujejo z njegovo krvjo in da se njegovi računi uravnavajo z najvišjo vrednostjo civilizacije, s človeškim življenjem. Le iz grobov vstaja novo življenje, pravi Nietzsche, zato pa so nauki, takoimenovani pasivni socializem ruskega veleuma Tolstega zgolj utopije.

Pregled.

Politični.

Brez pretiravanja lahko rečemo, da se stekajo že več kot 150 let niti svetovne politike v Londonu. Z naporom vseh svojih sil je to poskusil spreminiti Napoleon in spraviti zopet Pariz do najvažnejšega mesta na svetu, kakor je bil za časa zadnjih Ljudevitov, a poskus se je ponesrečil. Francija gre od tega časa korak za korakom svojo pot nizdolu in s padcem tretjega Bonapartov jo je potisnila celo prodirajoča Nemčija ob stran in zasedla njeno mesto ter postala s tem najnevarnejši tekmeč Britanski, dočim je oslABLJENA Francija našla najboljšega zaveznika v svojem nekdanjem stoletnem sovragu!

Dokler gre politika svojo pot mirno v vsakdanjem tonu naprej, je včasih položaj težje pravilno umevati, posebno če nas motijo historični spomini. Ob izrednih dogodkih pa se razvija dejanje markantneje in smer ali bistvo stvari spoznamo najlažje v ekstremu. Tako se je pokazalo ob smrti angleškega kralja z oostrostjo, ki mora prepričevati celo skeptika, da ne obdaje britanske otočne države samo glorja slavne zgodovine, politične in gospodarske, ampak da ima ta silna država, v kateri sonce nikdar ne zaide, res nekaj imponujočega na sebi.

Komaj je stopil privatni sekretar pokojnega vladarja Lord Knollys pred pozlačeno ograjo Buckinghamske palače, londonske rezidence angleških kraljev, in naznanil zbranim reporterjem v kratkih besedah človeški dogodek: Gentlemen, the King ist dead! Go-

spodje, kralj je mrtev! že se je oglasil brzjav (to je bilo 6. majnika tik pred polnočjo) in ponehal je pripovedovati o pravcatem romanju kronanih glav k pogrebu mogočnega pokojnika šele danes, 20. majnika, — ko peljejo truplo Edvarda v Windsor na visoki skali ob Temzi, eden najlepših gradov, ki jih premore bogata Angleška. V drobnem tisku soogle napoljnjevati angleške novine dan za dnevom po cele strani svojega velikega formata o „World's Tributes to King Edward.“

Porojen 1841. l. v ravnosti palači, kjer je preminil, je sledil svoji materi šele 1901 na prestolu in vsa njegova mladost in moška doba nista bili takšni, da bi obetali izredne talente v bodočem vladarju. Iz knjig se sploh učiti ni maral, a zato je opazoval tem ostreje in popolneje vsakdanje življenje. tako kot se nam kaže v zgornjih in spodnjih krogih. Ko je zasedel prestol, je bil vsemu svetu uganka; nihče si ni mogel prav razjasniti, kako se razvije priletni sin na mestu, na katerem je sedela njegova mati (zadnja iz rodu Hanoverancev* celih 63 let; a ko so se pokazali prvi vplivi nove preembe, je postal vsem sfinga: kdo more in vé pojasniti namene in misli moža tolike neusmiljeno-jeklene volje, ki je je bila sama konsekvence brez pomisleka in zmote?

Angleška politika je zadobila v par mesecih novo lice, v angleški diplomaciji je zavladal tako hitro nov kurz,

* Z Edvardom VII. prične „House of Saxe-Coburg. F. L. T.

da ne gre priznanje samo velikemu mojstru, ampak tudi učencem, ki so znali slediti s tako preciznostjo novi volji.

Kratko bi karakteriziral to smer tako: zvariti angleško svetovno oblast v močno enoto, ki more počakati s samozavestjo in dostojanstvom onega trenutka, ko ji hoče morda ta ali ona država iztrgati iz rok njeno veliko suverenstvo, ali ko bi se hotela ta ali ona kolonija odtrgati od svoje matice. V Kanadi in Avstraliji utegne prinesiti vsak hip nove dogodke, v Egiptu in Indiji delujejo mlade sile domorodnega prebivalstva neprestano proti angleški nadvladi. Izmed kontinentalnih držav jo izpodriva na gospodarskem trgu zlasti Nemčija, ki si pripravlja pot proti vzhodu, takozvani Drang nach Osten. Bagdadska železnica je postala zadnje čase na Angleškem zelo aktualno vprašanje.

Za Edvarda ima zaznamenovati angleški imperij velike odločilne korake administrativno-političnega značaja, kakor unifikacija južnoafrikanških držav v eno veliko kolonijo, reorganizacijo vojaštva po enakem načrtu križem cele Velike Britanije, kar je za slučaj vojne velikega pomena (Anglija ne pozna nobene vojaške obveznosti ne na suhem ne na morju) in poleg tega celo vrsto manjših reform v svrhu stabilizacije obstoječih razmer doma. V zunanji politiki je bila obrnjena njegova ost z vso očitnostjo proti Nemčiji: zatrjujejo, da zapušča v svojem političnem testamentu nasledujočemu sinu Juriju opomin, naj zasleduje započeto politiko zavezništva s Francozi in Slovani.

Smrt tako odličnega politika je zadelo Angleže tem občutneje, ker že nekaj let ne kaže njih politični register nobene kapacitete, ki bi ji mogla dežela podobno zaupati svojo usodo ravno v tem kritičnem času. Angleški krogi so naravnost potrti — to se kaže tako iz govorov vodilnih krogov kakor tudi iz pisanja časopisov.

Landlordism (tehnični izraz za angleški deželni sistem, po katerem je ves svet v rokah lordov, tako da v celi deželi ni samosvojega kmeta) ter vsled stopnjujočega oboroževanja in na novo vpeljanih socialno-političnih postav rastoči državni izdatki sta tista dva velika problema, krog katerih se suče že dolgo vsa notranja politika. Zadnja poslanska zbornica, House of Com-

mons, je bila na lastno zahtevo razpuščena, ker je zavrgla gosposka zbornica, House of Lords, proračun večine, v katerega je bilo vpletenih mnogo finančno-političnih reform. Izmed katerih je najvažnejša povišano obdajenje lordskih zemljišč (prvi rahli poskus!) ali, tudi nove volitve v letošnji zimi niso prinesle nobene jasnosti in ravno za mesec junij so bile napovedane zopet nove glavne volitve, ko je prekrizala kraljeva smrt tako mnogo načrtov in upov.

V „zbornici preprostih“ imajo večino sedaj deset let liberalci, združeni z nacionalci, radikalci in delavci a „zbornica zlahtnih“ se za to številno razmerje skoro ne mení in jim dela vse mogoče neprilike; kadar pa so med „preprostimi“ konservativci na krmilu, tedaj gredo z njimi lordi skozi drn in strn, oz. obratno. Manjka med liberalci močne osebnosti, kakor je bil Gladstone (izg. Gledstn): ob njegovem času so izgubili lordi skoro ves ugled in centrum vse politike je bil v spodnji hiši. Toda tudi Asquith (Es-kvis), liberalni prime minister (prajm —) se je ob zadnji volilni borbi toliko obvezal, da sedaj ni mogel več nazaj. In podobno ves ostali kabinet: finančni minister Lloyd George (Lojd Džordž) posebno na bojeviti večer 3. decembra 1909, National Liberal Club, veliki kancelar in varuh državnega pečata Lord Loreburn (Lor-brn) že v novembru, trgovski (sedanji notranji) minister Churchill (Čr-čil) na svojem znamenitem shodu v Manchesteru itd.

Izprva so hoteli lordski veto splah odpraviti; ker pa niso izpadle volitve tako sijajno, kakor so pričakovali, so se omejili na primerno reformo visoke zbornice, a v zadevah proračuna ima vsakakor zbornica preprostih zadnjo besedo. Kakor že omenjeno, se razlikuje angleški proračun pred vsem finančno-politično od kontinentalni v tem, da je mogoče spraviti vanj celo vrsto davčnih reform, ne da bi bilo treba predložiti zato zbornici posebnih zakonov o takih davčnih premembah. Z odpravo lordskega veta bi mogli torej nalagati „preprosti“ prvim davke na zemljišče brez vsake zunanje kontrole.

V trenutku, ko je bil boj najhujše razvnet, ko je delovalo na stotine tajnih močnih sil na perečem ustavnem konfliktu, je preminul kralj, v ka-

terege so bile baš uprte vse oči. Borba je potihnila in kakor zatrjujejo, ostane ustavna kriza latentna do prihodnjega leta.

V popolnoma drugem tiru, kakor na Angleškem se razvija politično življenje na Nemškem. Morda so krive na tem zunanje okoliščine.

Angleški parlamentarizem ima za seboj sedemstoletno zgodovino. Moč vlade so vzeli kralju najprej aristokrate. Pod pritiskom deželne industrializacije so jo delili najprej z nastopajočo plutokracijo (1833) in kasneje z demokratičnimi elementi (1867). Tako ima ves zistem že po svojem razvoju gotovo stabilnost na sebi — na Nemškem je pravi vladar pruski zistem političnega varuštva. Dinastični interes je tukaj še vedno mnogo nad ljudskim in krona ne stoji parlamentu in strankam kot posredujoči element nasproti, ampak se mu prezentira vedno v vojaški suknji z rožljajočo sabljo. To se pravi: kadar ne parira zbornica vladarju, ampak hoče biti več kot ustavni ornament, je pošljejo pri tej priči domov.

Vsa nezmisljenost in breznačelnost pruske politike se kaže zadnje mesece pri volilni reformi za prusko zbornico, kamor volijo še vedno javno in indirektno potom volilnih mož, a poleg tega ima ta kurialni zistem še tako visok cenzus, da ljudstvo tod sploh do glasu ne pride.

Če že pogled v dosedanje izkušnje raznih držav, kjer je vpeljana splošna in enaka volilna pravica, dovolj ne uči, kako zelo močni so vzlic vsem nasprotnim silam razni socialni, cerkveni in podobni konservativni vplivi na mišljenje volilne mase, potem je dovolj interesanten in poučen vendar dokaz, da se je v ravnosti nemški državi na podlagi splošne in enake volilne pravice izvojen parlament izkazal komaj pred nekaj meseci kot najtrdovatnejši zaščitnik posedujočih celo v opoziciji proti vladni sami, ko je hotela izvesti par finančnih reform, s katerimi je nameravala pritisniti končno nekoliko in na premožnejše sloje v deželi!

A za nas Slovence je ob danem položaju malokak dogodek bolj zanimiv, kakor neprestane premembe na balkanskem polotoku, katerega severno-zapadna straža smo ravno mi, nase-ljujoč mejo med apeninskim in balkanskim polotokom.

Celo socialistične stranke, ki so bile ob svojem početku povsodi drugje

desetletja in desetletja okupirane zgolj s svojo razredno borbo — odtod izdajci naroda! — se niso mogle ogniti na našem jugu hitremu razvoju in nastopanju novih razmer, ampak so počele posegati vanj celo z državno-političnimi izjavami. Razne rezolucije jugoslovanskih socialističnih kongresov in konferenc, ki so bile publicirane lanj v tej reviji, kažejo popolnoma nove, doslej v nobeni slovenski, hrvatski, srbski ali bolgarski stranki zastopane smeri in politične cilje.

Vstaja Albancev in prisega Krete grškemu kralju sta zopet dve taki poglavji, ki nam kažeta, s kako silo in nemirnostjo se razvija politično življenje na Balkanu.

Z vlado Mladoturkov se je v orientu jako mnogo premenilo, kar tudi na Jugoslovane ne bo moglo ostati brez vpliva. Mohamedanci so končno uvideli, da svoje civilizacije niso mogli in ne morejo usiliti Evropi. To so spoznali sicer že tudi Arabci na Španskem in se končno izselili v Afriko nazaj, ko so se morali poprej stoletja umikati korak za korakom pred močnejšo civilizacijo krščanstva — podobno kakor so izgubljali par stoletij zatem na vzhodu Evrope Turki kos za kosom z mečem in ognjem osvobojene zemlje. Razlika je le ta, da so Mladoturki sprejeli zdaj sami civilizacijo Evrope (n. pr. parlamentarizem, moderno organizacijo vojaštva, uradništva, evropski šolski pouk i. t. d.) in poskusili stopiti s tem v krog evropskih kulturnih narodov.

Ta dogodek se izrazuje tudi v tem, da so se začeli realni jugoslovanski politiki ozirati sedaj z vso resnostjo v Carigrad po zavezništvu in Rusija se mora zadovoljiti z vlogo platoničnega zaščitnika ortodoksnih Srbov in Bolgarov. Tako tudi lahko rečemo, da prihaja nameravani vseslovanski kongres v Sofiji nekoliko prepozno, oz. ga prehiteva dnevna politika.

Tvarja se na jugu mogočna slovanska skupina v zvezi z Rumuni in Turki — z druge strani posega v isto interesno sfero habsburška Hausmachtspolitik, katere najnovejši glasni memento je potovanje 80-letnega vladarja v obe anektirani provinci.

F. L. TUMA.

Socialistični.

Volitve na Francoskem. Dne 24. aprila in 8. maja t. l. so se vršile volitve za francoski parlament. Zanimanje za te volitve je bilo veliko že zaradi tega, ker bode ta novi parlament odločeval o volitvi predsednika francoske republike. Zanimive so bile te volitve tudi vsled tega, ker se je vršil boj med principi in demagogijo francoskih strank. Vse so pa šle za tem, da se ubijejo zadnji ostanki konservativnih strank.

Vršil se je boj med principi in demagogijo, pravim zato, ker na eni strani je stala združena socialistična stranka s svojim jasnim in praktičnim programom potrebne delavske reforme in porcionalnega volilnega sistema, na drugi strani je stala francoska radikalna in radikalno socialistična stranka, na čelu zviti parlamentarec in politik Briand z vse vladnim aparatom.

Rezultat volitve je sledeči: 79 republikancev, 261 radikalcev in radikalnih socialistov, 26 neodvisnih socialistov, 75 z druženi socialistov, 72 naprednjakov in 62 konservativcev.

Po tej statistiki so izgubili republikanci 1 mandat, radikali in radikalni socialisti 13 mandatov, neodvisni socialisti 6 mandatov; združeni socialisti so pridobili 21 novih mandatov, naprednjaki so pridobili 9 novih, nacionalci so izgubili 2, konservativci 5 mandatov.

Iz tega boja je izšla zmagoslavno edino socialno-demokratska stranka. Ne samo, da je pridobila 21 novih mandatov, temveč je pridobila tudi 200.000 glasov. To največ dokazuje moč francoskih socialnih demokratov vzlic vsem notranjim strankarskim sporom in izdajstvom nekdanjih voditeljev Brianda, Milleranda, Vivianija, ki so radi ministrskih sedežev zatajili svoje prepričanje in so uskočili v nasprotniški tabor.

Danes stopajo francoski socialisti številno pomnoženi in z novimi močmi pomlajeni v francoski parlament, kjer bodo zastopali interese svojih volilcev. Klerikali niso dosegli tudi pri teh volitvah nobenega uspeha, kar kaže jasno, da je na Francoskem za večno pokopana njih moč. Zanimivo je, da so pri teh volitvah nazadovali radikali in neodvisni socialisti vzlic temu, da jih je podpiral ves vladni volilni aparat. To kaže najbolj, da se radikalcem povsod

majejo tla pod nogami in da ljudstvo zahteva praktičnega in koristnega dela, ne pa radikalnih fraz.

Volitve na Španskem. Nič manj važne kakor na Francoskem so bile volitve na Španskem za socialiste in ves demokratični svet. Španka je ena tistih držav, katero je imel klerikalizem cela stoletja v svojih rokah. Ni torej čudno, ako je danes Španka ena najbolj zaostalih držav cele Evrope v gospodarskem in kulturnem oziru. Kakor mora priti vsaka stvar do svojega konca, tako mora biti konec tudi klerikalne reakcije. Kakor vsiha moč klerikalizma v Belgiji, kjer bo bržčas pri prihodnjih volitvah prišel ob vlado, tako so se pričela majati tla klerikalni stranki tudi na Španskem. To so potrdile minule volitve, pri katerih so napravile antiklerikalne struje velik korak naprej. Med temi strujami je tudi socialno-demokratska stranka, ki je prvičkrat prodrla z enim svojim kandidatom Pablo Iglesias v Madridu, kjer je prodrla kompromisna lista republikancev in socialistov z 42.000 glasovi proti 20.000 združenih reakcionarjev. Ta zmaga je razveselila ves delavski svet, ker je to prvi udarec, ki so ga dobili reakcionarci po smrti Franca Ferrerja. V novem parlamentu se bo nahajala močna opozicija združenih republikancev in socialistov. Zunaj po deželi so že pripravljene močne socialistične in republikanske organizacije, ki bodo skrbele, da se v Španko ne povrnejo več zlati časi črnemu klerikalizmu.

I. PETEJAN.

Polemika.

„*Svobodna Misel*“ (IV. 1. str. 18.) piše v članku „Nekoliko odgovora“ tudi naslednje:

„In tu so prišli „Naši Zapiski“ in so podkurili klerikalni cgenj. Nečemo tu omenjati zadnji stavek onega spisa, ki je sploh nedostojen za znanstveno revijo, kar hočejo biti „Naši Zapiski“. Pobijamo le odločno mnenje, da mi ne potrebujemo kulturnega boja. Ne le da ga potrebujemo, ampak tudi izbojevati ga moramo. Seveda ne z abditusovimi sredstvi. Mi smo v kulturnem boju in ravno zadnje vprašanje narodnost in vera pomeni, da smo prav na dnu

vprašanja, ki je najvažnejše v kulturnem boju. Mi smo v kulturnem boju.*

„Dovoljujemo si torej v imenu inteligence, vere in narodnosti vkljub vsem Krekom, Terseglavom in Jeranu svobodno misliti in proti volji „Naših Zapiskov“ sprejemamo kulturni boj, ki naj očisti naše nekulturne razmere.“

Na str. 26. pa citira slavnostno predavanje Macharja na sestanku češke sekcije Svob. Misli dne 13. februarja 1910, kateri pravi: „Toda ljudstvu se baje ne sme ravnokar imenovano vero jemati, ker mu ne vemo dati kaj v nadomestilo — tako kriče naši državniki in vedno se to ponavlja — poleg pa zopet nič ne misli.“

In uredništvo pod črto dostavlja temu:

„Pri nas na Slovenskem zastopa med drugimi podobno mnenje tudi moderna in socijalna revija „Naši Zapiski“.

Pripominjamo na to:

„Naši Zapiski“ neprestano naglašajo izza svojih prvih časov, da ne služijo nobeni stranki, marveč da hočejo biti svobodna tribuna, kjer se lahko oglašajo tudi ljudje, ki ne prisegajo na ista načela kot mi. To stališče se ni izpremenilo niti, ko smo nastopili v VI. letniku določnejšo pot in si dali nalogo, da doženemo, kaj je bistvo in jedro slovenskega mednarodnega socializma.

Iz tega je nujno sledilo, da uredništvo ni hotelo, niti moglo biti odgovorno za vsebino ali tendenco posameznih člankov. Samoposebi je bilo umevno, da je avtor odgovoren za svoj spis, ne pa list kot tak.

„Svobodni Misli“ seveda to ni samoposebi umevno. Morda se ji zdi tako razmerje med sotrudniki in listom celo nemogoče. Ali si — kakor klerikalci — ne more predstavljati duševnega gibanja brez uniforme?

„Svobodna Misel“ ni zgrabila toliko avtorja članka „Kulturni boj?“ — ampak je planila na list — „Naše Zapiske“. List ima torej pravico in dolžnost, da pove tudi „Svobodni Misli“, kar ji sodi. — Abditus sam že tudi ve, kaj bo ukrenil.

V letošnji prvi številki je bil priobčen Abditov članek: Kulturni boj? Že naslov je kazal, da Abditus ne misli podati v njem nobenega oktroá, s katerim bi bila izključena vsaka diskusija. Še jasneje potrjuje to mnenje vsebina članka in pa dejstvo, da se v „N. Z.“ faktično vodi polemika o tem,

jeli se ogrevajmo za kulturni boj na Slovenskem ali ne.

Če bi bila „Svob. Misel“ pazljiva, bi bila lahko videla, da je bil ta članek povzročen neposredno vsled razmotrivanja, ki smo jih lansko leto objavili v „N. Z.“ o razmerju soc. dem. stranke napram liberalizmu na Slovenskem, o njenem stališču napram cerkvi in verstvu, cerkvenim in verskim družbam. (Prim. „Naši Zapiski“ VI. 284-287.) Lahko bi pa bila tudi opazila, da je Abditus imel lani v „N. Z.“ članek: Novi vidiki (str. 241), v katerem so že dani temelji tega, kar je potem nadaljeval in izvajal v članku Kulturni boj? Še preje pa bi bila lahko čitala Abditov članek: Pot po samoti, v katerem pravi avtor že ravnisto, zaradi česar se šele letos po nepotrebnem razburjajo duhovi infra et extra muros. Pravi namreč (str. 197):

„Religija ljudstva je danes temelj ljudske kulture. Za socialista pri nas tisto „Kulturno delo“, ki ima edini cilj, izpodbiti ta temelj našega ljudskega kulturnega življenja, nima pomena in se ga ne more dotikati. Odklanjati se ga mora kot disharmonijo. Izrabljevanje proletariata in njegove družabne moči po bogati in siti buržoaziji v boju proti cerkvi i. t. d. po francoskih vzorcih, pri nas nima pomena in pomenja zgolj brezmiseln plagiat vzorcev tuje, dozorele in prenasičene kapitalistiške družbe, stoječe na pragu ljute socialne revolucije. Naše zemlje še davno niso tam...“

Vsled tega bi ji bila tudi lahko prišla misel, da tu ne gre za nič posamičnega, sporadičnega, marveč za čisto sistematično razjašnjevanje o kardinalni točki soc. dem. programa. Ni ji pa bilo treba, da je sugerirala čitateljem misel, da so „N. Z.“ mnenja, da na Slovenskem ne potrebujemo kulturnega boja; kajti Abditus čisto jasno pove, da takšnega kulturnega boja ne potrebujemo, kakršnega oznanjuje „Svobodna Misel“, — in nič več! „Socialistični nauk pa ne zahteva in tudi ne potrebuje kulturnega boja — kakor si ga misli „Svobodna Misel“ — in tudi vzprejeti ga ne more.“ („N. Z.“ VII. 5.) Abditus tudi natančno razloži, zakaj tako misli. Toda „Svobodna Misel“ je bila v polemiki preveč svobodomiselna pa je vse skupaj posvaljkala in zapisala, da „N. Z.“ zagovarjajo mnenje, „da mi ne potrebujemo kulturnega boja!“ Če bi vedeli, da je to zapisala vedoma, bi ji

očitali, da je falzificirala. A v polemiki ponarejene vrednote ne pomagajo dosti!

Domnevamo, da bi bilo pretirano trditi, da je s programatično določbo: „Vera naj bo zasebna stvar...“ že tudi bilo izrečeno, da nam vera, verstvo, cerkev i. t. d. nič ni mar, in da lahko preziramo vsa tista čustva in hrčpenjenja, težnje in stremjenja, ki se porajajo baš iz potrebe po verstvu, veri in cerkvi v posamezniku in v družbi. To bi bila velika in usodepolna znota!

Dozdeva se nam pa, da je resnica, da program soc. dem. stranke ni mogel bolje označiti vesoljnega položaja, v katerem se nahaja že ves novejši vek človeštvo v kulturnih deželah in državah glede verstva, vere in cerkve. Osobito glede verstva.

Neutajljivo je da je moč katoliške cerkve in drugih v novih dobah silno opešala. Zato namreč, ker je obledel v človeštvu stari, dotlej veljavni in sveti ideal verstva. Človeštvo je izgubilo staro verstvo, a novega si še ni ustvarilo. Človeštvo je v verski krizi. Taka kriza se ne poleže v hipu, kakor tudi nastala ni momentano. To je stvar razvoja. Duševni problemi in ideali dozorevajo počasi. Počasneje, nego gospodarski ali politični. Ker so preveč notranji. Kadar se povnanjijo in proniknejo na površje, t. j. ko se jih polastijo cerkve, potem se razvoj pospeši. Tudi s silo, če ni drugače!...

Zato je socialna demokracija modro ukrenila — ako bi drugih razlogov ne bilo — da je prepustila vero in verstvo posamezniku: vsak sam trpi in se bojuje, da se izčisti in izkristalizira, uenotiš in ubereš! Socializem mu lahko v marsikaterem oziru v tem boju pomaga; kajti v socializmu je znaten verski element. Ne moremo pa trditi, da bi danes, v sedanji družbi socializem lahko nadomeščal, oziroma hotel nadomeščati verstvo.

Franc Mehring pravi („Neue Zeit“ 27. I., I. zv., 420 str.): „Če naj bo religija zasebna stvar, moramo ravnatoko vse religiozno kakor tudi vse protireligiozno početje izključevati od strankarskega življenja kot takega.“ Toda Mehring dopušča vprašanje, če se religiji, kadar nastopa kot čisto zavedno orodje političnega ali socialnega zatiranja, ne prizanaša več kot je potrebno? In odgovarja, da vna, s katero kažejo duhovniki in pastori svoje nežne občutke za svojo bogato faro in

to proglašajo za sveto stvar religije, ki je po soc. dem. programu ne smemo pobijati, govori bolj za nego proti... (Ibid. 419)

To je ravno sporna točka diskusije v „N. Z.“ — oziroma to je bistvo nesporazumevanja. In baš tu — menda lahko rečem ta paradoks — smo vsi edini: ne moremo se navduševati za tak kulturni boj, kakor ga oznanja „Svobodna Misel“, in sicer iz razlogov, ki jih je navedel Abditus v svojem članku Kulturni boj; kajti ta kulturni boj je silno podoben farški gonji slovenskih liberalnih časopisov. Vedno in vselej pa smo proti klerikalizmu, kateri hoče spraviti vse pod eno streho: vero in verstvo in cerkev, in kateri vse to identificira. „Slovenec“ je to izpovedal odkritosrčno: „Za nas je vera krščanstvo, krščanstvo katoličanstvo, katoličanstvo Cerkev, to je ves naš program.“ (Z dne 7. aprila 1910.)

Tega mi ne moremo identificirati; kajli v tem je jedro klerikalizma. In baš tu pa tiči tudi razlog, zakaj ne morem soglašati z Abditovim mnenjem, da bi bila ločitev cerkve od države le kulturnega pomena. Zame kot socialista je iz gospodarskih, socialnih, političnih in kulturnih razlogov ta ločitev nujna in potrebna. Enakega mnenja je bil tudi dr. H. Tuma v svojem predavanju, ki ga je imel na Jesenicah „O socializmu in veri“ dne 17. aprila 1910 in ga po tem priobčil v „Rd. Praporju.“

*

V „Slovencu“ z dne 6. junija 1910. št. 125. je odgovor na članek Literarna lastnina? ki je bil priobčen v prejšnji številki „Naših Zapiskov.“ Ta odgovor moramo ponatisniti, ker nam potem ni treba obširneje polemizirati z g. F. Terseglavom, in ker hočemo čitateljem pokazati način, kako se v katoliških krogih dá zagovarjati plagiat, dokazan črno na belem!

Odgovor se glasi:

«Našim Zapiskom.»

V zadnjih „Naših Zapiskih“ mi nekdo očita, da moja razprava „Psihologija mas“ v „Času“ 1909 ni izvirna, marveč da je posneta po Le Bonu, in se na tej podlagi prizadeva, da bi zmanjšal mojo znanstvenost. Sicer se mi ne zdi bogvejak potrebno braniti znanstvenega značaja mojega pisateljskega delovanja nasproti listu, ki v isti številki, v kateri me s sumljivo ani-

možnostjo in velikim trudom skuša omalovaževati, na uvodnem mestu z vso resnostjo polemizira z mojimi nazori o kulturnem boju; tem manj, ker so isti krogi, ki so skovali name napad na nisem izviren, nedavno v nekem drugem svojem znanstvenem* glasilu, v „Svobodni Mislj“, trdili, da tako izvorno kakor jaz, še nihče v dvajsetih letih nikjer na celem svetu ni tolmačil Kristusa in njegovega nauka. Če se jim torej zdim drugače tako zelo izviren, kakor doslej še nobeden, bom pač zelo lahko prenesel tudi očitke, da nisem sploh nič izviren. Če namreč človek iz teh dveh popolnoma nasprotujočih si trditve potegne srednjo črto, pride do zaključka, da sem jaz ravno prav izviren, ne preveč in ne premalo.

Kar se pa stvari same tiče, sestoji moja razprava o „Psihologiji mas“ v „Času“ 1909 iz dveh enako velikih delov; in sicer je prvi del, ki je glede na psihologijo mas bistvenega pomena, z Le Bonom, ki je edini klasični vir, kar se pojavov mas samih tiče, v toliko v zvezi, da sem si jaz v njem postavil za nalogo Le Bonovo delo o psihologiji mas kritično presoditi, ker je v filozofskem oziru zelo pomanjkljivo (avtor to v uvodu sam priznava), drugič sem pa jaz Le Bona bistveno izpopolnil. Pa ne samo to, da sem na podlagi tako modernih dušeslovcev in družboslovcev, izmed slednjih zlasti Spencerja in italijanske kriminalistične šole, kakor novokolaistiških modroslovcev pojave mas psihološko razkrojil, pokazal njihov izvor v družabnem značaju posameznika in jih skušal iz njihovih zadnjih počei izvesti — česar se je Le Bon komaj dotaknil — tudi zgodovino te vede, socialne psihologije, sem začrtal, česar Le Bon tudi ni storil kakor tudi ni omenil temeljnih virov, na katerih je zgradil svoja izvajanja.

V drugem delu pa, kjer opisujem pojave mas same, sem Le Bonovo delo uporabil, ker je glede tega, kakor sem že omenil, edini vir, koder so ti pojavi sistematiško zbrani; napravil sem pa tu brez dvoma ta znanstveni pregrešek, da sem pod črto sumarično pripomnil, da odslej Le Bonu večkrat sledim, kar se tiče razpredelbe pojavov mas, nisem pa obenem navedel, da uporabljam večkrat tudi njegove primere, na mesto katerih si jaz sam

drugih sploh nisem mogel izmisliti, ker se tako kakor Le Bon s pojavi mas zlasti v zgodovini nisem bavil, kakor se z njimi tudi drugi niso, ki se ne pečajo izrečno le s socialno psihologijo kot posebno stroko. Moj namen je bil v prvi vrsti te zlasti od Le Bona zbrane pojave filozofsko, oziroma psihološko razložiti, to tembolj, ker je moja razprava „Psihologija mas“ bila zaključek večje serije mojih kritičnih člankov o „Problemih sodobnega dušeslovja“. Tu pa ni med menoj in Le Bonom prav nič skupnega, prvič, ker se on v to sploh ne spuša, drugič pa pripada filozofski šoli, ki se ne vjema s principi krščanskega modroslovja. Nikakor pa, kakor že rečeno, ne tajim, da je bilo od mene znanstveno pogrešeno, da v drugem delu svoje razprave, nisem izrečno poudaril, odkod imam mnoge primere o pojavih mas, naglašati pa moram, da je najmanj toliko primer popolnoma mojih kakor Le Bonovih; celo bolj karakteristične so nekatere moje kakor mnoge druge, ki jih francoski avtor navaja.

Toliko imam jaz pojasniti v tem oziru; če bi pa komu ne bilo jasno, zakaj tisti brezpomembni gospod K., ki se je v „Zapiskih“ vame obregnil in ki ga jaz dobro poznam, ni videl fundamentalne razlike, ki je med menoj in Le Bonom, temu bo stvar postala jasna, ko bo premislil prostaški ton, s katerim me je člankar „Zapiskov“ napadel in pa dejstvo, da ta napad izvira iz grdega motiva sovraštva in maščevalnosti, kakor je njega avtor pred tremi meseci, ko je imel svoj članek že skovan, pa ga je po Ljubljani semintja prenašal, sam povedal. Kar pa se tiče kakovosti mojega znanstvenega delovanja sploh, gre sodba drugemu faktoru.

Franc Terseglav.

To se vendar pravi: priznavati in tajiti vse obenem! Prvo je častno, drugo pa ne.

Kar se tiče trditve g. F. Terseglava, da je Le Bona s prvim delom svoje razprave kritično presodil in bistveno izpopolnil in da je začrtal tudi zgodovino socialne psihologije, menimo, da je jako pretirana...

Dr. D.

Literarni.

Dr. Ivan Prijatelj, Janko Kersnik, njega delo in doba. (Janka Kersnika Zbrani spisi, VI. zv., 1. seš., Ljubljana 1910, str. 255.) Cena K 2:50, po pošti K 2:70.

Habent sua fata libelli: Ko je izšel Trubarjev Zbornik, je nastopil dr. Fr. Kidrič s svojim «Epilogom k Trubarjevemu Zborniku» (Naši Zapiski, 1909, str. 164—188); po Bleiweisovem Zborniku prihaja zopet dr. I. Prijatelj s svojo monografijo!

Zeljno sem pričakoval Kersnikove monografije s kulturno-literarnega stališča in iz «lokalnega patriotizma» kot Kersnikov najbližji rojak. Prijatelj je zasnoval svoj življenjepis o Kersniku na široki podlagi prirodnega in kulturnega miljeja, v katerem je nastala, se razvijala in likala duševna fiziognomija Janka Kersnika. Ničče izmed dosedanjih slovenskih književnikov nima doslej svoje biografije pisane s tako širokega stališča, ako deloma izvzamemo zopet Prijateljovo studijo «Drama Prešernovega duševnega življenja». Izmed naših starejših literarnih zgodovinarjev se približuje temu načinu Fr. Lev e c. Prijatelj zasluži vse priznanje, da daje slovenski literarni zgodovini nova pota in nove cilje. Zdi se mi, da bi to kulturno milje, ki ga je plastično podal pri Kersnikovi biografiji, moglo služiti za okvir in za ozadje sploh razvoju slovenske literature v tej dobi. Življenska naloga Prijateljeva naj bi bila, da napiše Slovincem njih slovensko zgodovino.

V kulturno milje, izza katerega vstaja duh in delo Janka Kersnika, je vpletel Prijatelj čisto naravno tudi politični razvoj. Tu dodajam nekaj podrobnosti.

Na str. 66 naj se glasi septemberski manifest, ne patent. Mariborski program ne sloni na prirodnem pravu, ampak na zgodovinskem, ker zahteva t. zv. notranje-avstrijsko skupino (Prijatelj, str. 66). — Kakor pripoveduje dr. Vošnjak (Spomini, I. str. 181), je ob priliki prvega občnega zbora «Slov. Matice» l. 1865. poročevalec Einspielerjevega „Slovenca“ (Levstik?) že govoril o „mladih“ in „starih“. Jaz sam sem zasledil, da je „Slovenski Gospodar“ z dne 26.

marca 1868 začel govoriti o „mladoslovenski“ stranki (Prijatelj, str. 88). — Kar se tiče Levstikove afere s kranjskim deželnim predsednikom Conradom pl. Eybesfeldom (Prijatelj, str. 136—138), je priobčila „Laibacher Zeitung“ z dne 4. maja 1870 oficalno izjavo, po kateri je dobil Levstik pri svojem odhodu iz Ljubljane na Dunaj od deželnega predsednika, ki ga je učil, če se ne motim, slovenščine, „aus seinen Privatmitteln eine geringfügige Geldaushilfe, dieselbe aber jedoch, da er sie als Darlehen ansehen wollte, bereits erstattet, im übrigen aber für das erwähnte Blatt („Pavilha“) weder irgend eine Subvention bei der Regierung angesucht hat, noch ihm eine solche zugesichert oder zugewendet worden ist.“ Da bi bil Conrad ponujal Levstiku 1300 gletne plače za urejanje slovenskega vladnega lista, kakor je poročal „Slovenski Narod“, to zanikuje Conrad v pismu na Bleiweisa z dne 15. aprila 1870. — Da je vladala velika nejasnost v političnih vprašanjih in da je ves temelj obstojal iz časniškega papirja (Prijatelj, str. 142), nam bo umevno, ako vemo, da so bili tedanji politiki, kakor mi piše dr. Vošnjak v pismu z dne 15. februarja 1910, izvečine diletantje, ki so delali po instinktu. — Tisti „Karlofron“, ki je prvi v „Zgodnji Danici“ napadel Stritarjev „Žvon“ (Prijatelj str. 149), je bil dr. Ulag, sotrudnik in pozneje po Prelogu urednik „Slovenskega Gospodarja“. — Da je kranjski deželni zbor v svoji adresi z dne 30. avgusta 1870. leta prvokrat v ustavni dobi omenjal tudi zedinjenje Slovincov, temu je bil brezdvomno glavni vzrok nastop ministrstva Potockeega, ki je bilo federalistično (Prijatelj, str. 158). — Na str. 178. naj se glasi pl. Adamovič, ne Antonovič, kar je tiskovna napaka. Ravno tako mora stati na strani 179 septemberski reskript namesto patent. — Hohenwart je podal svojo demisijo dne 26. oktobra in cesar jo je sprejel dne 30. oktobra 1871. (Prijatelj, str. 179). — Gospodarski moment je povdarjal Janko Pajk v „Slovenskem Narodu“ že leta 1868. s člankom „Srednji stališ“ (Prijatelj, str. 189). V duhovskih krogih so domnevali, da je Cismontanus, ki je pisal leta 1874. v „Slovenskem Narodu“ podlistke o naslednjih pri-

silnega celibata, prof. Šuklje. To sklepam iz pisma nedavno umrlega župnika Podboja Bleiweisu z dne 11. decembra 1879, kjer pravi Podboj, "... res ima Šuklje madež, ki ga bo težko kdaj popolnoma izbrisal, ko je namreč v ostrih člankih hujskal zoper cerkev in neprevidno razkrival življenje nekaterih papežev iz dobe splošne demoralizacije 10. in 11. stoletja." Leta 1879. je namreč Šuklje prvič hotel kandidirati v državni zbor po smrti grofa Barba, toda ni našel milosti, dasi se je odrekal svoji svobodomiselnosti iz let 1873—1876 v pismih na Podboja z dne 9. decembra 1879 in na Bleiweisa: Podboj je bil zanj, proti njemu sta bila pa zlasti Klun in dr. Poklukar.

Prijatelj v a razprava podrobno slika, kako je tedanja slovenska akademična mladina (Jurčič, Kersnik, Levč i. t. d.), zbirajoča se okrog Levstika in Stritarja, vskresila svobodno slovensko literaturo in kulturo. Nad vsemi se dviga granitna postava Levstikova, čigar delo za slovenski literarni preporod od 1858—1870 je že leta 1907. plastično naslikal Žigon; poleg Levstika nastopa mehki Stritar, ki je pa v »Dunajskih sonetih« nadkrilil samega sebe. Na političnem polju je bil pač delež akademične mladine čisto naravno skromnejši. Po zasluženju ocenjuje Prijatelj Kersnika kot duhovitega podlistkarja. (Mimogrede omenjam, da tudi »Triglav« za uredništva Jakoba Aleševca ni imel napačnih podlistkov, šibajočih nemškutarje.) Prvo »Muhasto pismo« Janka Kersnika, dasi zaplenjeno, se vendar nahaja, če se prav spominjam, v ljubljanski licealni knjižnici (Prijatelj, Komentar, Janka Kersnika Zbrani spisi, V. zv., seš. II., str. 362). Slovenska politična zgodovina te dobe mora s priznanjem omenjati imena: Trstenjak, dr. Razlag, Raič, tudi Pajk je bil bistra glava. Ko izdam ob svojem času Vošnjakovo korespondenco, med katero se nahaja 32 Trstenjakovih pisem, potem po mojem mnenju vzraste postava Trstenjakova v višave (Prijatelj, str. 185). Tudi dr. Razlag pomenja mnogo več, nego je mogel pojmovati tedanji »Slov. Nar.« (glej »Sl. N.« 151. št. 1871, 16. in 20. št. 1872).

Dr. Prijatelj nam je podal zasluzno delo in nam pripravil lite-

raren dogodek: odkrit in poučen za vse, ki imajo oči za to, da vidijo, ušesi za to, da slišijo, predvsem pa razum, da resnieo spoznajo, in voljo, da se spoznani resnici ne ustavljajo.

Dr. L.

„Socializem med Slovenci.“ Na poziv »Maticе Hrvatske« sem napisal za »Hrvatsko Kolo« informativen referat pod gorenjim naslovom. Tam sem govoril o tem, kako in v kakšnih mislih se je socialna ideja, ko je bila na zapadu že vsa v cvetju, razvijala pri nas. Povedal sem tudi, da se socialno hotenje mlade slovenske inteligence doslej izraža le v nekakem narodnem radikalizmu, ki pa je nejasen in meglen. To sem omenil samo mimogrede. Dijaski list »Omladina« je radi tega bil razburjen in mi očita »nevednost« i. t. d. Da ne bo pomote, pribijem, da v ravno tisti številki »Omladine« gosp. dr. Ivan Prijatelj na dolgo govori o tem in očita n rodnemu radikalizmu prav to, nakar sem jaz le namignil. In gospod dr. Prijatelj je — starešina Slovenije. Previdnost je mati modrosti, gospodje, če bi to upoštevali, bi ne »resnicoljubili«.

ABDITUS.

„Učiteljski Tovariš“ je napisal dolg uvodni članek zaradi mojega referata o Cankarjevi drami »Hlapci«. Naj nakratko pripomnim še to: Struktura današnjega kulturnega življenja med Slovenci je taka, da je učiteljstvo čisto slučajno predmet te socialne drame. Pravtako bi Cankar lahko privzel v to dramo tudi kak drug stan in prepričan sem, da ni imel pri izbiri oseb nobenega namena žaliti kogarkoli. Mogoče je bil moj referat o drami slab; žal, pomagati ne morem. Ostanem pri tem; kar sem zapisal. Slovensko ljudskošolsko učiteljstvo ima pomanjkljivo vzgojo. Zakaj učitelj ne bodi uradnik, ne bodi stroj, ampak vodnik k življenju. Zanj je poznanje ljudskega življenja, poznanje njegovih kulturnih in gmočnih potreb ravno tako važno, kot njegovo strokovno znanje v šoli. Mladi učitelji, ki prihajajo iz učiteljskega nimajo navadno pojma o življenju. Poznajo svojega nadzornika morda in naziranje, ki ga vsaki dan sproti zajemajo iz slovenskega dnevnega časopisja. Toda nobeno merilo ni brez izjem! Poznam učitelje, ki so

bili na mestu, ki so storili toliko izven šole, da se celi stan lahko ponaša z njimi. Ampak dovolj to ni! V celoti je učiteljski stan proletarski, po vzgoji in naziranju pa tišči v buržoazijo — to pa je za stalno nemogoče. Nobeno nereelno gospodarstvo se ne vzdrži. Mislim, da je to jasno. Kar se tiče socialnega dela med ljudstvom, naj zadostuje en sam primer: Ko je pred desetletjem začela na Slovenskem prodirati misel o združništvu, kje je bilo takrat ljudskošolsko učiteljstvo? Ali ni kot politiška celota, kot stan stalo na strani oduševanih magnatov? Proti ljudstvu seveda in s stališča «antiklerikalizma». Pa ta «antiklerikalizem» ni bil v bistvu nič drugega kot protifarstvo. Kako se je takrat godilo gospodu iz Dobregapolja? Ko je stal Hvastja pod bičem Heinove ere na Kranjskem? In še danes se učiteljstvo ne udeležuje — izjeme priznavam — socialnega, izobraževalnega in gospodarskega dela med ljudstvom in za ljudstvo — Kar se tiče očitka, da sem imel s svojim referatom socialno-politiški namen, morem reči samo to: Učiteljskemu stanu ni treba nobene politiške stranke. Ona ima izven strank dovolj dela in prostora misli. Zakaj strankarski in posebno politiško strankarski pedagogi niso bili še nikdar prijetna prikazen, pa četudi je šola «politikum» Gmotno vprašanje stanu pa je vprašanje strokovne stanovske organizacije.

P.

Lily Braun: Memoiren einer Sozialistin. Lehrjahre. Roman. München 1910. Albert Langen. Str. 657, cena 7/50, vezani 9 — mark.

Danes 45letna gospa nam podaja tukaj svoje spomine. Roman jim pravi, ker preminja v njih nekoliko na imenih in povsebujejo čas do smrti njenega prvega moža, 1895; dobo, ki jo imenuje sama „Lehrjahre“, čas učenja

Potomka starega nemškega plemstva, v sorodstvu z enim Bonapartov, kraljem Vestfalskim, hčerka pruskega generala infanterije Kretschmanna, se poslavlja na mejniku končno in definitivno od tisočerih vezi vzgoje, predsodkov, sorodstva in v Goethejevem duhu — Unsere Wünsche sind Vorgefühle der Fähigkeiten, die in uns liegen, Vorboten desjenigen, was

wir zu leisten imstande sind (naše želje slutijo sposobnosti, ki so v nas, oznanjajo ono, kar moremo storiti) — v presrečnem občutku svoje velike moči, na ozki poti, kjer more komaj mimo njen mladostni ljubljenelec, princ Hellmut, se odpove vsemu razeno svoji bodočnosti, in mi jo vidimo stopati v nov svet, nepriznan, zaničevan in preganjan od vseh! Hoch oben, wo auf grüner Halde um die Ruinen der Knappenhäuser in dichten Büschen dunkelblaue Vergißmeinnicht blühen, sehe ich noch einmal hinab: auf dem Wege zu Tal steht eine graue Gestalt, vom Dunst der Tiefe halb verwischt: meine Jugend... (visoko gori, kjer na zeleni trati ob razpadlih rudarskih kočah cveto v gostih grmičih temnovišnjeve spominčice, se ozrem še enkrat dol: na potu v dolino stoji živa postava, v dimu doline pol zabrisana: moja mladost) tako zapiše na zadnjo stran, in s tem trenotkom končajo „Lehrjahre“. Devica tolikih dvorov in podobnih sijajnih priredb prestane svojo učno dobo kot — socialistinja.

Kar je bilo še v njej neodločnega nagnenja, to ji je precizno pokazal njen prvi mož, hromi Georg von Gizycki, eden izmed tistih „katederskih socialistov“, ki jih je denunciral na zgoraj prvi Franc Oppenheimer v svoji dovolj znani brošuri, dokler ni vzel te rezonance Bismarck sam („Ich bin auch Sozialist, habe aber noch keine Zeit dazu“; jaz sem tudi socialist, pa nimam še časa zato.) G. v Gizycki, v romanu nazvan Georg v. Glyzcinski — (k poročnemu oltarju in za univerzitetni pult so ga vozili v stolu) pravi: Aber es musste einmal so kommen — Sie werden sich mit dem Gedanken vertraut machen müssen, daß schließlich ein Bruch zwischen Ihnen und den Ihrigen unvermeidlich ist. Dann erst werden Sie leisten können, was Sie zu leisten berufen sind (Toda tako je moralo priti, — sprijazniti se boste morala z mislijo, da bo med Vami in Vašimi počilo. Potem šele boste mogla izvršiti, kar ste poklicana izvršiti 534). Kot blagoslov jo je spremljala v novi tabor očetova pištola, zadnji raison vojaka generala in človeka-obupanca. Mesto knezov, princev in dvornih gospodičen nastopajo sedaj Auer, Bebel, Engels, Liebknecht; mesto kavalkad in karus-

ljev temni delavski bataljoni; mesto trompet in fanfar obtožujoči molk mase

Danes je pri gospe Braun že morda tudi v tem mnogo minulega, postojanke ob potu, člen v verigi razvoja. Vsaj v uvodu — memoare posveča svojemu trinajstletnemu sinu iz drugega zakona s socialističnim pisateljem Braunom — vprašuje) in odgovarja s tem obenem): Wohin nun? Hinab zu Tal, zu den Wegweisern? Oder weiter auf selbstgewähltem Steige? Die Menschen erzürnen mir, und alle nennen mich fahnenflüchtig... (Kam? V dolino h kažipotem? Ali naprej po stezi, ki sem si jo izbrala? Ljudje se mi srdijo in vsi pravijo, da sem ubegnila...) — je res v tem resignacija, beg, ali pa samo oznanilo nevenljive, prodirajoče mladosti, potreba po neprestanem napredku in delu in nikaka želja po lenem uživanju?

Na celem Slovenskem nimamo prilike, da bi se odigravali podobni prizori. Nimamo plemstva in svojih dinastij, da bi pisali o njih potomcih, in nimamo vojaštva, ki bi tvorilo organični del našega narodnega telesa: eno kot drugo je usojeno dičiti in ovekovečati pleme, ki si je podvrгло našo samostojnost in išče iz dike naše sile svoj oživljaljoči sok. Pa tudi nimamo še dovolj modernega proletariata, industrielnega delavstva, ki bi nastopalo na slovenskem pozorišču vsaj z oddaljnim gromom svojega težkega koraka, kakor se je pojavilo in uveljavljalo na Angleškem že h koncu 18., na Nemškem sredi 19. stoletja, in razredni bojni pisan pri nas s toliko odločnostjo. Ali nimamo tudi še posebnega stanu izobraženstva, mislim take skupine inteligence, ki bi ne nastopala samo samostojno, ampak tudi vztrajala s svojo duševno produkcijo v novi smeri, vzbujala novo zanimanje in odpirala zares nov horizont slovenskemu življenju. V to je seveda potreba pred vsem, da je ta stan sam dovolj močna inteligenčna potencia, t. j. ne zadostuje samo prirojeni talent, ampak treba je tudi značaja, volje, ponosa in neumornega, neutešljivega hrepenenja po izobrazbi. V koliki meri zveni vse to iz spominov te mlade žene!

Pravzaprav je lahko pristavila: Spomini in misli, podobno kakor imenuje ruski Montesquieu, Aleksander

Gercen svoje memoare. Kajti, kar nam razgrinja pred našimi očmi, ni nikako golo zanimivo pripovedovanje — pred par tedni je izšla izpod peresa neke 87letne plemkinje na angleškem knjižnem trgu zbirka takih spominov, servirana po vseh pravih dolgega angleškega diner — njeni memoariji so vtoliko res roman, v kolikor daje v njem odločno tendenco avtor s svojo močno individualnostjo in karakteristiko sodelujočega osobja.

V krasnem nemškem stilu, z velikim taktom in — kar je najvažnejše pri vseh takih literarnih proizvodih — z občudovanja, in zato polnega priznanja vredno odkritostjo nas popelje pogumno v svoja najlepša leta. Toliko intimno-lepega je v njih, odprto zdaj vsakemu pogledu, da se domislamo ob sklepu knjige nehoté besed, ki jih ji šepeta na dvornem plesu njen princ: „Du darfst heute mit keinem anderen tanzen, ich verlasse das Schloß, wenn du nicht tust, um was ich dich bitte — ich halt's einfach nicht aus, daß jeder Schmutzfink dich im Arm hält und seine frechen Blicke sich an deiner Schönheit weiden (Danes ne smeš z nikomur drugim plesati, jaz zapustim grad, če ne storiš, česar te prosim — ne morem prenašati, da te vsak umazanec drži objeto in da se njegovi drzni pogledi pasejo na tvoji lepoti). F. L. TUMA.

Literarna drobtinica. Glede Bleiweisove korespondence odgovarjam kritiku Bleiweisovega Zbornika v «Ljubljanskem Zvonu» (1910, 1. junija) sledeče: Objavil sem Bleiweisove korespondence za sedaj toliko, kolikor in kjer sem mogel. Raziskovalcu jezika in literature — in med te spada «Zvonov» kritik — to gotovo ne zadošča. Nedopustno pa je, ako s svojega stališča dela očitke zgodovinski metodi, ki šteje listine kakor regeste med svoje znanstvene vire. Po dokaze za to mi ni treba daleč hoditi: celo monumentalno delo, Kosovo «Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku» je sestavljeno prav tako, kakor moja objava Bleiweisove korespondence: iz regest.

Dr. L.

Knjižnica društva „Ljudski Oder“ v Trstu. I. zvezek: Moderni politični razvoj. Moderni gospodarski razvoj. Cilji socializma. 1910. Cena 20 vin.

Hvalevredna je bila misel, da izda «Ljudski Oder» v slovenskem prevodu zanimiva predavanja dr. Rennerja, dr. Danneberga in Winarskega, ki so jih imeli v Trstu dne 2., 8. in 17. marca t. l. Predavanja je priredil v slovenskem prevodu dr. Josip Ferfolja. Ob tej priliki izpregovorim nekaj želj in načrtov o kulturni organizaciji slovenskega proletariata. Po mojem mnenju je treba, da se osnuje osrednja kulturna organizacija po zgledu češke «Delavske Akademije», ki naj vodi celokupno znanstveno in umetniško izobrazbo po gotovem načrtu. V njenem vodstvu bi morali biti najboljši teoretiki in praktiki. Ljubljanska «Vzajemnost» je le surogat, ki ob sedanjem položaju ne doseže cilja. Vsa delavska izobraževalna in umetniška društva bi bila podružnice osrednje organizacije. Ta znanstvena in umetniška centrala daje iniciativo, skrbi za predavanja in umetniške priredbe, odloča in pripravlja za tisk primerne publikacije — «Delavska Tiskovna Družba» pa zalaga. Obe korporaciji se vzajemno podpirata. Komur je do tega, da se dvigne znanstveno in umetniško stališče slovenskega proletariata, ta gotovo ne odtegne svoje pomoči: stvar je prva, oblika se ji mora pokoravati!

Dr. L.

Šolstvo.

XV.

Petdesetletnico slavi letošnje leto glasilo slovenskega učiteljstva „Učiteljski Tovariš“. In kdor prelistuje ogromno število teh letnikov, mora priznati slovenskemu učiteljstvu, da se ni oddaljilo niti

korak od svojega prvotnega cilja, namreč: kultura mu je bila smoter, možat boj mu je bilo sredstvo. „Učiteljski Tovariš“ mu je bil voditelj, učitelj, tolažnik v vseh onih bridkih in žalostnih dnevih, kar jih ima slovenski učitelj v svojem življenju — In ker je bil glas „Učiteljskega Tovariša“ o izboljšanju učiteljskega gmoetnega položaja — glas vpijočega v puščavi, je seglo slovensko učiteljstvo po samopomoči. L. 1860 se je ustanovilo „Vdovsko učiteljsko društvo“, ki ima danes nad 126 000 K premoženja. Dalje je tu „Društvo za zidanje učiteljskega konvikta“, „Jubilejna ustanova“ in „Jubilejna samopomoč“, ki šteje skoro 300 udov. „Hranilnica in posojilnica“ ima do sedaj že prometa v l. 1910 namreč do 60.000 K; dalje ima slovensko učiteljstvo svojo lastno tiskarno, in ravnokar se vrše pogajanja za zidavo novega moderno urejenega poslopja za njo, ki je proračunjeno nad 120.000 kron. Slednjič je v povelju še eno društvo, namreč „Učiteljska bolniška blagajna“. — Učiteljski Tovariš ni ostal sam. Kakor pedagoško-znanstveno revijo izdaja slovensko učiteljstvo „Popotnik“, ki izhaja mesečno; šolski mladini je namenjen „Zvonček“, list, ki se lahko kosa z vsakim sličnim listom bogatih narodov; šoli odrastla mladina čita s pridom list „Naša bodočnost“, a stik šole in doma posreduje „Domače ognjišče“, list, namenjen staršem. — Ako vpoštevamo, da vzdržuje vsa ta društva slovensko učiteljstvo samo, da zaklada s svojimi duševnimi proizvodi vse omenjene liste, a poleg tega vzdržuje tudi še društvo „Slovensko šolsko Matico“, ki izdaja vsako leto pet znanstvenih knjig, tedaj lahko trdimo, da je ravno slovensko učiteljstvo stan, ki nadkričuje po svoji izborni organizaciji vse ostale stanove.

— — — n — — — a

RAZPRAVE

VII. rednega zbora jugosl. soc. dem. stranke v Avstriji. Stenografični zapisnik. Cena 60 vin. — Prvikrat je izdala jugoslovanska soc. dem. stranka v Avstriji stenografični zapisnik svojega strankarskega zbora. Zanimiv je in vreden, da se ga pazno čita. Dobi se pri: „Delavski tiskovni družbi v Ljubljani“.

„KATOLIŠKO SVETOVNO NAZIRANJE IN SVOBODNA ZNANOST.“

Napisal dr. L. Wahrmond. Cena 70 v. Te znamenite brošure, ki je toliko prahu vzbudila v avstrijski javnosti, ima „Del. tiskovna družba v Ljubljani“ še nekaj v zalogi, zato opozarja iznova, naj si jo omislijo tisti, ki se zanimajo za ta eminentno važni predmet.

Drama Prešernovega duševnega življenja.

..... Napisal dr. Ivan Prijatelj. — Cena 40 vln.

Prešernov spomenik

..... Uredil dr. Ivan Prijatelj. Cena 80 vin. — Ti dve knjižici, ki so jih izdali v Prešernovo proslavo „Naši Zapiski“ t. 1905. se nahajata še v zalogi „Delavske tiskovne družbe v Ljubljani“.
..... Opozarjamo vse one, ki bi si jih radi nabavili.

Magdalena

..... Napisal I. S. Machar. Preložil dr. Anton Dermota. Cena 2 K.

NARODNO VPRAŠANJE IN SLOVENCİ.

Napisal Etbin Kristan. — Cena 24 vinarjev. — Dobi se pri
: : : „Delavski tiskovni družbi v Ljubljani“. : : :

„RDEČI PRAPOR“

Osrednje glasilo Jugosl. socialne demokracije.
Izhaja v Ljubljani vsak torek, četrtek in soboto.
Cena mu je 14 K za celo leto, 7 K za pol leta,
3 K 50 v za četrť leta in mesečno 1 K 20 v.
Prinaša zelo zanimivo vsebino in je najboljše
pisani slovenski politični list.

Knjigarna L. Schwentner, Ljubljana

Prešernova ulica št. 3

priporoča nastopne novosti svoje založbe:

Cankar I.: Kurent. Starodavna povest. Broš. K 1·50, vez. K 2·80, po pošti 10 v več. Ta povest je slika stoletnega trpina-veseljaka slovenskega naroda. Odlikuje se po posebnem jeziku del čudovitega domačega kolorita, tudi slog je nekaj izrednega, ne sicer cankarjevsko briljanten, a vendar tako lep, da enako lepega ne piše noben naših pisateljev. Trije sonetje na koncu povesti so tako-rekoč njen magistrale.

Cankar I.: Hlapci. Drama v 4 aktih. Broš. K 2·—, po pošti 10 v več. V drami je pisatelj v jarko luč postavil aktualno, socialno in kulturno vprašanje, ki mora zanimati vsakogar, kdor smatra šolo in učiteljstvo za faktor, ki bo pred vsemi odločeval o usodi našega naroda. Ni to navadna politična senzacijska drama, preračunjena za efemerni efekt, ampak stvar, ki pretrese učitelja, da se nad njo zamisli in premišljuje.

Milčinski Fr.: Igračke. Broš. K 2·—, vez. K 3·—, po pošti 20 v več. Zbirka ljubeznivih humoresk in satiričnih črtic zlasti uradniškega, posebno sodniškega življenja. Semtertja zazveni trpka ironija in marsikateri občutni udarec pade na justico in njene služabnike. Posebno prijetno dé čitatelju čut za socialno pravičnost, ki se v obili meri razodeva v teh navidezno „nedolžnih“ črticali.

Trdina I.: Zbrani spisi. VI. in VII. knjiga. Broš. à K 2·50, vez. à K 3·70, po pošti 20 v več. Tudi te dve knjigi prinašata celo vrsto doslej še ne priobčenih pripovednih spisov. Njih vrednost vnovič povdarjati, bi bilo pač odveč, saj o tem je že vsakdo prepričan, da ga ni med našimi inteligenti, ki bi bil tako spoznal in obenem tako prav razumel življenje našega naroda na Dolenjskem kakor Trdina. S tema knjigama pa zakladnica njegove literarne zapuščine še nikakor ni izčrpana. Še marsikak biser se bo dal iz nje izkopati.

Kersnik Janko: Zbrani spisi. V. zvezek. Broš. K 5·—, v platno vezan K 6·—, v polfrancoski vezbi K 7·—, po pošti 30 v več. V tem zvezku, obsegajočem dva snopiča, so priobčene pisateljeve poezije ter literarni in politično-polemični spisi. Urednik dr. Prijatelj jim je pridejal potrební obširni komentar, ki sedanji generaciji prinaša mnogo novega in pojasnjuje marsikatero temno zadevo iz našega polpreteklega političnega in kulturnega življenja.

Založništvo L. Schwentner vabi nadalje na naročbo:

Novih Akordov, ki so se s svojim devetim letnikom preustrojili v glasbeno revijo na ta način, da prinašajo razen skladb v dosedanjem številu tudi prilogo glasbeno-literarne vsebine. Nihče ne more tajiti, da se s tem zadošča le živi potrebi, ki jo čutijo vsi muzikalni krogi. **Cena za vse leto K 10, za pol leta 5 K, posamezni zvezki po 2 K.**